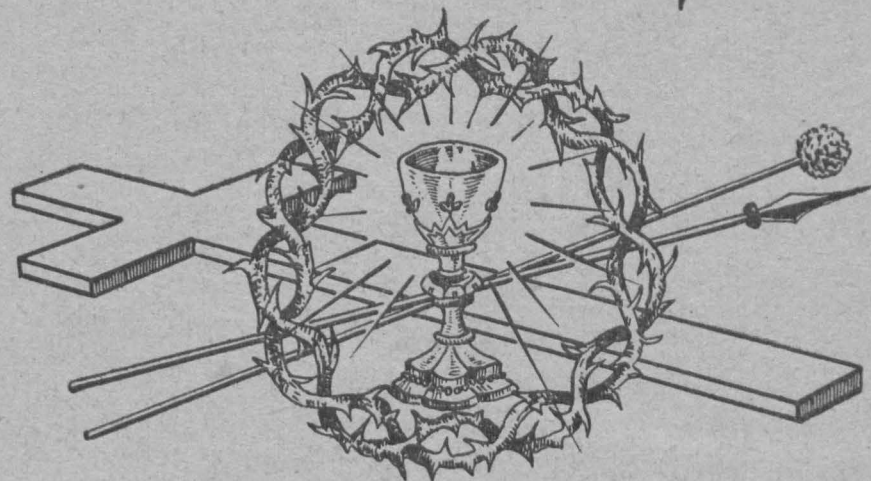

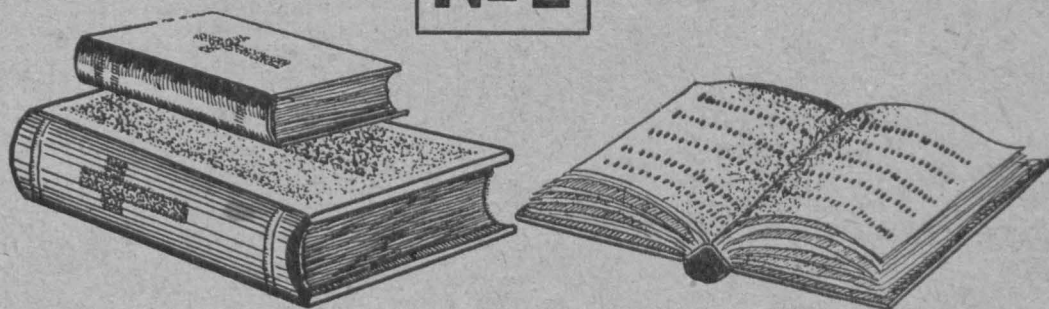
У.А.П.Ц.

БЮЛЕТЕНЬ

БОГОСЛОВСЬКО-ПЕДАГОГІЧНОЇ
АКАДЕМІЇ

№ 2

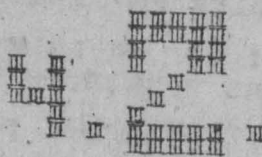
БАВАРІА

1946

У. А. П. Ц.

ВІСНИК

БОГОСЛОВСЬКО-ПЕДАГОГІЧНОЇ
АКАДЕМІЇ

МОНХЕН 1946.

З м і с т

I.

- 1/ Урочисте відкриття Богословсько-Педагогічної Академії УАНЦ в Мюнхені 17.листопада 1946 р. 3
- 2/ Вступна промова Ректора Проф.Ковалева на урочистому відкритті Богословсько-Педагогічної Академії УАНЦ в Мюнхені 17.листопада 1946 р. 5
- 3/ Промова Куратора Архiepіскопа Михаїла на урочистому відкритті Богословсько-Педагогічної Академії. 9
11
- 4/ Навчання в Академії почалось 12
- 5/ Про заочну богословську освіту 12
- 6/ Вiблотека Богословсько-Педагогічної Академії в Мюнхені 13
- 7/ Оголошення 13

II.

- 8/ Проф.П.Ковальв: Церковна освіченість українського народу в часи раннього християнства 14
- 9/ Проф.Н.Полонська Василенко: Церква і культура великожизівської України-Руси 18
- 10/ Проф.О.Оглоблин: Пам'ятки українського церковного малярства часів гетьмана Івана Мазепи 22
- 11/ Проф.Л.Склячевич: Наука церковного права на Україні 24
- 12/ Проф.Ів.Р-н: Матеріали до історії університетської і богословської освіти на Україні 31
- 13/ Студ. В.Івадук: Богословсько-Педагогічна Академія УАНЦ в світлі завдань сучасного християнського руху 33
- 14/ Проф.В.Петрон: З сучасної релігійної літератури 39

.....

ВІДКРИТТЯ БОГОСЛОВСЬКО-ПЕДАГОГІЧНОЇ АКАДЕМІЇ В МІНХЕНІ

З Волі Бога-Отця, Благоволінням
Бога-Сина і Благодаття Вседіючого
Бога-Духа Всесвятого, з благословіння Священного Синоду
Єпископів Української Автокефальної Православної Церкви, під
головуванням Високопреосвященшого Митрополита від 24. серп-
ня 1946 року /протокол ч.2.п.6./ в Мінхені /Баварія/ засно-
вано Богословсько-Педагогічну Академію, як традиційну Висо-
ку Духовну Школу Українського Народу для виховання високоос-
вічених душпастирів - священнослужителів і проповідників
Слова Божого серед Українського Народу на еміграції, а також
виховання в душі Христової науки висококваліфікованих педа-
гогів для українських шкіл на еміграції і досвідчених у хри-
стіянських знаннях жінок-українок - для очолювання нічних
християнських організацій, вихователюк дітей, вчителюк ні-
чних шкіл, провідниць дівчат-християнок.

Свято відкриття Богословсько-Педагогічної Академії Ук-
раїнської Автокефальної Православної Церкви відбулося в не-
ділью 17.дня, місяця листопада 1946 року. Після урочисто від-
служеної Вознесіння Літургії /Дахауерштр.9/1/, яку відслу-
шив Високопреосвященний Михаїл, урядуючий Куратор Академії,
Архієпископ Мінхенський, в сослужінні з Преосвященним Єпи-
скопом Володимиром і сонмом духовенства, за участю капели
"Україна" під керівництвом проф.Нестора і місцевого Архире-
йського хору, при переповненому храм. вірними з м.Мінхену і
прибулими делегатами з різних місць і від різних організацій
і високих українських шкіл, німецького університету і уніве-
рситету УНРРА. Після Вознесіння Літургії Собором всіх Свя-
щеннослужителів відслужено урочистий Молебень Святому Архист-
ратигу Михаїлу, як покровителю Українського Народу і Пат-
ронові Богословсько-Педагогічної Академії. Після Молебня ви-
голошено многоліття Високопреосвященшому Митрополиту Полі-
карпу, як почесному Кураторові Академії, Собору Єпископів
УАПЦ, Священному Синодові, Урядуючому Кураторові Високопре-
освященшому Архієпископові Михаїлові і всій Кураторії, Ректо-
ру Академії Проф.П.Ковалеву і всій Професурі, Студентам Ака-
демії і всім присутнім в храм.

Урочисте святочне відкриття відбулося в приміщенні Ук-
раїнського Комітету /Розенгаймерштр.46а/ за братською свято-
чною трапезою.

О 2.год. дня до приміщення прибули: Високопреосвященний
Архієпископ Михаїл, Преосвящений Єпископ Володимир разом з
Ректором Академії Проф.П.Ковалевим. Вони були зустрітї з
хлібом і сіллю. Привітальну промову вголосив вик.обов'язки
Декана Богословського Факультету Проф.Я.Моралевич. Після цьо-
го Високопреосвященний Архієпископ Михаїл запросив усіх при-
сутніх помолитися перед початком відкриття і відслужив коро-
ткий молебен. Гости зайняли місця. Урочисте Відкриття Акаде-
мії розпочато промовою Ректора.

В своїй високозмістовній промові п. Ректор Академії коротко але чітко виклав історію духовної освіти на Україні та виникнення думки про відкриття Богословсько-Педагогічної Академії УАПЦ в Мюнхені, підкреслив її мету, завдання й значення її для українського народу на еміграції. Далі звернувся до професури поділитися своїми знаннями і науковим досвідом на користь Академії, а студентів закликав твердо й непохитно виконувати покладені на них обов'язки, прямуючи до поставленої мети. До громадянства звернувся з закликом допомагати молодій Академії виконувати високу місію, що її поставила перед нею історія. Після чого Ректор урочисто оголошує Академію відкритою, закінчивши промову словами: "Слава нашій молодій Академії"! Архипрейський хор відспівав "Гавдеамус".

Далі йде слово Куратора Академії. Високопреосвященний Архiepіскоп Михайл у своїй промові вказав на ту величезну місію, яку виконала Київська Могиллянська Академія для українського народу і ввагав для християнства як горнило кування високого християнського духа. Владика відзначив, що Богословсько-Педагогічна Академія повинна продовжувати ту ж велику місію службу для українського народу на еміграції, зазначивши, що народ тільки тоді міцніє й духовно зростає, коли будує своє життя на підвалинах Христової науки. Він висловив упевненість, що професура цілком свідома тієї високої місії, виконання якої чекає від неї український народ, і висловив надію, що студентство розуміє, до якої науки стає, і сумлінно зможе опанувати її. На закінчення Високопреосвященний Владика запросив Боже Благословення на Академію, на Ректорат, Професуру і студентів. Хор проф. Нестора чудово виконав пісню "Тебе Бога хвалимо" Борнінського, українською мовою. По закінченні концерту гості, що зібралися в кількості до 250 осіб, проспівали молитву "Отче наш". Владика Михайл благословив трапезу.

Під час трапези були читані Привітання проф. Дм. Дорошенка, Високопреосвященного Александра, Митрополита Пінського і Поліського, Високопреосвященний Владика Митрополит вітає Академію й бажає їй розквіту на славу Богу і на щастя українського народу. Зачитується привітання від проф. Ф. Кульчинського, Архипротопре-світера П. Калиновича та інші. Від греко-католицького Семінара надіслав привітання о. Ректор д-р Лаба, від Братства Христа канцлер проф. Лідке.

Під час трапези виступали з промовами: від Українського Вільного Університету і від Греко-Католицької Апостольської Віситації проф. І. Мірчук, від Українського Техн.-Господарського Інституту Ректор проф. Доманицький, від Української Економічної Високої Школи Ректор проф. Мартос, від Центрального Представництва Української Еміграції проф. Корсунський, від Кооперативних організацій гнз. Павликовський, від Червоного Хреста д-р Воробець, від жіночої організації п. Горбачевська.

Трапеза затяглася до 7 год. вечора, але не всі промовці могли висловитися. Трапеза закінчилася співом молитви "Боже Великий Єдиний".

Ректор Академії
Проф. П. Ковалів

Куратор Академії
Архiepіскоп Михайл

ВСТУПНА ПРОМОВА
РЕКТОРА ПРОФ. П. КОВАЛЬОВА НА УРОЧИСТОМУ ВІДКРИТТІ БОГОСЛОВСЬКО-ПЕДАГО-
ГІЧНОЇ АКАДЕМІЇ УАПЦ В МОНХЕНІ - 17 ЛИСТОПАДА 1946 Р.

Ваше Високопреосвященство! Ваше Преосвященство! Високопреподобні Отці! Високодостойні Гости! Високоповажані Пані і Панове!

Сьогодні ми відзначаємо знаменну подію в житті нашої Церкви, святкуємо велике урочисте свято відкриття Богословсько-Педагогічної Академії Української Автокефальної Православної Церкви.

Український Нарід вже в перших часах прийняття християнства зв'язав все своє духовне життя з Церквою, з церковною освіченістю. Христоса віра, що прийшла до нас із Візантії, принесла в собою новий культ, початки освіти й засоби для неї.

Християнське духовництво васнувало перші школи, ввело під свою опіку освіту. Духівництву багато допомагали в ширенні освіти наші князі-християни. Уже в літописному оповіданні про Володимира читаємо, що увівши в хрест свій нарід, князь "нача поимати у нарочитой чади діти и давати на учение книжное". Так само й про Ярослава знаємо, що він "собра от старость и поповыхъ дітей 300 учити книгамъ".

Учителями першими були переважно церковники. Та й сама наука мала практичну, церковну мету - виховати кадри духовництва.

Але в ті часи не було ще на Україні спеціальних середніх чи високих духовних шкіл. Шкільна наука взагалі в ранні часи християнства на Україні стояла на досить низькому рівні. Ми знаємо, що навіть княжі діти не завжди були письменні. Так, наприклад, про князя Бориса автор його життя пише, що він "бяхе бо и грамотъ наученъ". Більше всього люди працювали над самоосвітою, що звалось тоді "книжним почитанієм". Взагалі до освіти в старовину ставились з великою повагою, навіть з побожністю: "волика бо полва бываеть челоуѣку от ученія книжнаго, - пише літописець.

Тільки в XVI столітті на Україні появились перші духовні школи вищого типу, т.зв. братські школи, засновані на зразок схоластичних шкіл середньовіччя. І тут велику роль відіграли Церковні Братства, що дбали не тільки про церковні справи, але й про культурно-освітні справи. При кінці XVI ст. вся Україна і Білорусь крилились такими братствами, а серед них найважливіші - Львівське, Воленське, Берестейське, Луцьке, Київське.

Звідси й виникли братські школи, що, як і братства, мали переважно церковний характер. Власне, церковним братствам належить велика честь найпершого заснування нормальних сталих шкіл, чого ніде в слов'янщині не було.

Значення братських шкіл величезне. Вони виховували багато видатних людей - світських і духовних. Наприклад, у Львівській братській школі вчився Петро Могила. Братські школи виховали багато професорів, що принесли своїй церкві багато користи.

З цих шкіл першою відзначилася **Острозька Академія**, заснована 1580 р. За короткий час вона вгортувала навколо себе цвіт інтелігенції, найкращих представників богословської науки і філософської думки. Герасим Смотрицький, Дем'ян Наливайко, Василь Суразький, Мартин Броневський, Милетій Смотрицький, - всі вони в своїй діяльності були зв'язані з Острозькою Академією. Були там не тільки добрі філософи і богослови, але й добрі математики і астрономи, як каже Захарій Копестинський в своїй "Паленодії".

Значну роль в історії духовної освіти відіграла Львівська братська школа, Заможська Академія. Про цю останню згодом Петро Могила писав, що вона багато нашому народові принесла користи, бо немало з неї виходило учених і поважних людей, потрібних для Православної Церкви.

Але найбільшу роль в історії духовної освіти не тільки на Україні, але й поза її межами відіграла **Києво-Могилянська**

ка колегія, що особливо розширила свої діяльність в XVII-XVIII ст. Річ зрозуміла. На початку XVII ст. центром освіти і культури на Україні стає Київ. В Лаврі в її друкарнею збирається другий /після Острозького/ гурток учених. Цей гурток і поклав основи в культурній роботі Київського Богоявленського Братства та заснований ним братський школи /1615/, що перетворилася потім в колегію /1632/, а далі - в Академію.

Так народилася наша славна К и в о - М о г и л я н с ь к а
А к а д е м і я.

Важкі умови праці довелося їй пережити в тій конфесійній боротьбі, що точилася тоді на Україні. Але навіть і в таких умовах Академія справила величезну національну службу. Оті "спудей", оті дяки-піворижи, оті філософи дали собою перші кадри української національної інтелігенції, ідеологів своєї державности.

Правда, спочатку Академія стояла на примітивних основах, але пізніше, після реформи Петра Могили, вона приймає нові форми освіти, створює нові традиції, ставши культурним осередком цілої України і розсадником учених мало не на всю Слов'янщину.

Із стін Академії вийшли такі видатні церковні діячі і богослови, як: Інокентій Гезель, Лазар Баранович, Іоанникій Галятюцький, Антоній Радивилівський та інші. З Київської Академії вийшли майбутні діячі в Росії: Єпифаній Славинецький, Семен Полоцький, Степан Яворський, Теофан Прокопович, Данило Туптало та інші.

Отже, українське духовництво вже в XVI ст. відзначилося своєю освітою, а в XVII ст. освіта ця ще підвищилася. З духовного стану вийшло багато славних письменників і наукових дослідників. Київський Митрополит Мстислав в 1784 році видав наказ, щоб ніхто не звертався про сити висвяти на священника чи дякона, не будучи у вірних клясах Академії.

На базі Києво-Могилянської Академії розвинулася далі Київська Духовна Академія, що існувала аж до революції 1917 року. Після цього обставини склалися так, що майже вся Україна залишилася без Церкви і без духовних шкіл. Тільки на заході ще жеврів вогонь релігійного життя і духовної освіти.

Як відомо, Польща на основі Ризького договору 1920 року придбала частину українських земель, де було понад 4 мільйони населення. Це дало підставу створити Автокефальну Православну Церкву, на чолі якої став спочатку Митрополит Єрмії Ярошевський, а згодом, по його смерті, Митрополит Діонісій Велединський.

Для виховання кадрів православного духовництва в 1924 році була заснована висока школа в Варшаві при польському університеті під назвою "Православний Богословський Студіум". Хоч Студіум у своїй праці мав великі перешкоди, з них найбільша - викладання нерідною /польською/ мовою, а проте він все ж таки виконав свою історичну місію, виховав досить численні кадри українського освіченого духовництва, що тепер служить міцною опорою УАПЦ.

Варшавський Студіум існував аж до війни 1939 року. Війна припинила існування останньої високої духовної школи для українського Народу. Можна сказати, не залишилось ні сліду від неї. Знищено все, навіть бібліотека, що налічувала до 30.000 томів, загинула від бомби, яка зруйнувала будинок, де містився Студіум і бібліотека.

Від того часу минуло вже понад 6 років. Цілий український православний народ залишився без високої духовної школи. Виникла нагальна потреба знову створити високу духовну школу, оцей осередок богословської науки і релігійно-філософської думки, тут, на чужині; знову хоч частково відродити славні традиції минулого. Ніхто не дав нам права зрехтисся цих традицій і залишити нашу Церкву, наш побожний Народ напризволяще.

Ми, вчені і працівники культури, повинні були простягти руку допомоги нашій Церкві, нашому Народові, подбати про підготовку кадрів освіченого духовництва, бо старі вже ось-ось вичерпуються; подбати про

нових кадрів учених богословів, бо старих уже немає. Ніхто нам їх не дасть, як ми самі не підготуємо.

З цілью метов, з благословення Св. Синоду УАПЦ, створено нову високу духовну школу, Богословсько-Педагогічну Академію, що її день відкриття сьогодні ми урочисто святкуємо.

Наша Академія не є якоюсь несподіванкою. Наша Академія - це традиція нашого славного минулого, це доконечна потреба нашого сучасного.

Нам потрібні не тільки кадри високоосвіченого духівництва і вчених богословів, але й кадри педагогів, вихованих в християнському дусі. Старі Духовні Академії можуть служити нам прикладом доброї педагогічної підготовки. Ми знаємо багато академістів, що працювали в педагогічних школах директорами, викладачами педагогічних дисциплін. Академії ставили своїм завданням виховати не тільки кадри духівництва але й кадри добрих педагогів, викладачів середніх шкіл, не відбираючи хліба від університетів. І це зрозуміло, бо навіть кожен пастир мусить бути добрим педагогом.

За такими традиціями йде і далі йде наша Богословсько-Педагогічна Академія. Але разом з тим вона має поповнювати те, чого не могла дати стара Академія: вона повинна виховати кадри національно свідомих громадян, добрих синів нашої Церкви, нашого Народу!

До вас, мої дорогі "спудеї", моє перше слово звертання! Хоч ви й різного віку, але всіх вас мусить з'єднувати в одно монолітне ціле ідея служіння Церкві, одній найвищій твердині духовного життя нашого Народу. Тільки з цілью метов ви вступили до Академії, тільки так, не інакше, треба розуміти мету вашого перебування в Академії.

Перед вами стоять великі труднощі, труднощі тужинського життя. Але ці труднощі треба перемагати, перемагати їх спільними силами разом з адміністрацією Академії. Ви повинні собі добре усвідомити, що кожний крок, кожна частина нашого кращого сьогоднішнього здобується ся напруженою боротьбою, важкою працею, бо ніхто нам, скитальцям по чужих землях, не дасть права розраховувати на все готове! Ніхто нам нічого не дасть, коли ми собі не виборемо чесною й відданою працею!

Війна залишила нам руїни. Ви не повинні розраховувати на готові палади. Треба бути готовим до того, що може доведеться впорядковувати приміщення власними руками, як впорядковували приміщення для церкви парафії Св.-Покровської церкви в Мюнхені разом з своїм настоятелем. Отже, до всього треба бути готовим.

До вас, високодостойні професори, моє друге слово звертання. Ви проявили велику солідарність і свідомість свого національного й громадського обов'язку, без жодного вагання давши згоду працювати в Академії. Ви дали згоду віддати цій важливій справі свої знання, свій науковий і педагогічний досвід, бо добре усвідомлюєте, що справа вищої богословської освіти для нашого Народу - це наша крива справа. І коли Академія не зможе створити відразу для вашої праці всіх потрібних умов, то прощу зважити на ті обставини, серед яких ми живемо й працюємо.

За ту офіру, яку ви понесете на вівтар богословської науки, наш Нарід відплатить вам сторицею. Бо тільки ви зможете зробити це велике діло, тільки від вас залежить розв'язання складної проблеми богословських кадрів. Ніхто інший не зможе цієї проблеми розв'язати.

До вас, шановна громадо, моє третє слово звертання. Ви зібрались тут, у цьому скромному приміщенні, щоб вшанувати свою присутність це наше велике свято. Я певен, що ви добре усвідомлюєте вагу Академії саме тепер, коли відсутність богословських кадрів дуже дошкульно відбивається на нашому церковному житті.

Прошу зважити й на те, що саме тепер настав час створити нашу богословську школу. Дарма, що ми стоїмо перед невідомим майбутнім. Ми повинні вірити й сподіватись в краще майбутнє, і до цього кращого майбутнього треба готуватися, так би мовити, творити ґрунт. Нам треба зрестися тієї шкідливої думки, що, мовляв, ми не маємо богословських сил і тому не можемо мати й Академії. Так, ми не маємо богословських сил, але ці сили нам треба створити, виховати їх з допомогою досвідчених учених інших галузів знання. Коли ми цього не зробимо тепер, то не зробимо його ніколи, бо далі вичерпається зовсім і ті залишки, що їх нам виховали старі Духовні Академії і Варшавський Православний Студіум.

Академія чекає від вас допомоги, допомоги словом і ділом. Ми творимо спільне діло, і спільними силами його треба творити. Не може бути "ми" і "ви", або "ми" і "вони", а всі, як один, мусимо сказати - "ми"! Ми, українська інтелігенція і робітництво, ми, учені і працівники культури, ми, українці! Це наш священий обов'язок, наша честь, наша слава!

Сьогодні тут, на це церковне свято зібралась вся українська громадянська, без різниці обрядів. Я можу з приємністю констатувати, що наші брати, яким доля судила 350 років тому прийняти унію, щиро відгукнулись на наше запрошення і вшанували своєю присутністю цю нашу урочистість. Про що це свідчить? Це свідчить про наше взаєморозуміння, про взаємоповагу вироблених віками традицій, про високу національну свідомість. Не так давно ми святкували спільно урочисте відкриття Греко-католицької Семінарії. Сьогодні ми святкуємо відкриття Православної Академії. Існування двох твердинь богословської науки не тільки не зменшує значення обох обрядів, а, навпаки, ще більше підвищує престиж обох Церков, як двох провідниць духовного життя нашого Народу. Дружні взаємовідносини, дружня співпраця на релігійному полі в душі взаєморозуміння піде лише на користь, як запорука єдності цілого нашого Народу.

До вас, почесні гості, моє четверте звертання. Ви щиро відгукнулись на наше запрошення й ласкаво вшанували своєю присутністю це наше свято. Я дуже радий, і від імени всієї нашої громади приношу вам щиро подяку. Ми дуже вдячні вам за ту увагу, те співчуття, яке ви проявляєте до нашого релігійного життя. Український Народ, обдарований високими моральними якостями, глибиною почуття обов'язку не тільки за кожне добре діло, але й за кожне добре слово, ніколи не забуде тієї гостинності й християнського співчуття, що їх він знайшов тут, на цю хвилину.

До всіх тут присутніх моє п'яте слово звертання. Сьогодні ми зібралися тут, щоб своєю присутністю засвідчити акт відкриття Богословсько-Педагогічної Академії УАПЦ.

Ми виконуємо велику історичну місію, - створимо нову дату в історії духовної освіти нашого Народу, дату 17. листопада 1946 року. Факт доконаний. Оголошую Академію відкритою!

Слава нашій молодій Академії!

ПРОМОВА

КУРАТОРА АКАДЕМІЇ АРХИЄПИСКОПА МИХАЙЛА НА УРОЧИСТОМУ ВІДКРИТТІ БОГОСЛОВСЬКО-ПЕДАГОГІЧНОЇ АКАДЕМІЇ УАПЦ В МІАХЕНІ 17 ЛИСТОПАДА 1946 РОКУ

Ваше Преосвященство! Ваша Ексцеленція, представники інших християнських Церков! Ваша Магніфіценція, Панове Ректори і Професори високих шкіл як українських, так і німецьких, також і директори різних українських громадських установ! Високопреподобні отці! Вельмишановні гості, пані й панове! Панове Студенти - наша майбутня надія!

Після високозмислової і глибокодислової вступної промови Пана Ректора Богословсько-Педагогічної Академії проф. Ковалева дозвольте й мені, яко урядуючому Кураторові Академії, звернутися до вас з кількома словами з нагоди відкриття нашої Високої Богословської Школи. Я дякую Богові, що привів мене говорити перед величним зібранням таких високодостойних гостей, ученого світу різних націй і в такій високорадній для нас, українців, нагоді.

Мені хотілося б, щоб наша радість передалася дорогим нашим гостям у тому освященні, в якому сприймаємо її ми.

Заснування Високої Богословської Школи нашої Української Церкви не є для нас щось нове, бо такі школи наш народ уже мав від 17 століття в Західній Україні в м. Острові, а пізніше й славному Могиліаньку Академію в Києві. Ці школи були завершенням богословських знань студентів, які вступали сюди з численних середніх шкіл як духовних семінарій, так і інших. Ці наші високі школи випустили тисячі високоосвічених мужів богословської науки, з яких вийшло багато достойних Владик, як от Дмитро Туптало - Митрополит, цей славний Злогоуст України, письменник житій святих і учений Богослов; Феодосій, Чернігівський Архієпископ; Іоасаф Горленко, єпископ Білгородський; Інокентій, архієпископ Тобольський, прославлений і в Бога і в людей, як святий плоть свого життя, так і висотою своїх богословських знань та невтомною працею на ниві Христовій.

З цих же шкіл вийшли й ті високоучені Богослови, які понесли Святу Христову Науку на Московщину й далеко на північ і схід, як Степан Яворський, Тесфан Прокопович, Єпіфаній Славинецький та інші, які властиво стали упорядчиками Церкви на Московщині у 18 стол. З цих же шкіл вийшли ті тисячі педагогів, які заповнили як середні, так і вищі школи на Україні, Московщині, Білорусі, Литві і навіть у великій мірі і в Польщі.

З цих шкіл вийшло багато великих мужів науки в різних галузях, письменників, мистців, композиторів і т.д. Висока Богословська Школа для нашого українського народу стала якоюсь невід'ємною частиною його самого.

Навіть тоді, коли та школа заповнялася в більшості студентами неукраїнцями, з неукраїнським ухилом у навчанні, все ж таки в них плекався дух нашого народу, і ті студенти - українці, які в них відбирали науку, в більшості лишилися при своєму українському народі віддаючи йому ж свої здобуті високі знання.

З цього можна бачити, який тяжкий удар по душі відчула наша Церква і наш побожний народ у цілому, коли з наступом революції атеїстична влада закрила всі духовні школи, розігнала як учнів, так і професуру і під страхом великих кар заборонила викладати теологічні науки не то в школах, а навіть і в церквах, а потім і церкви закрила. Цей акт був рівнозначний позбавленню права дихати повітрям.

Знищення духовних шкіл і церков, виключення навчання віри й моралі взагалі з шкіл дуже швидко дав себе відчутти у вияві повної аморальності молодого відроставчого покоління. Наслідки всього того відомі цілому світові, тому нема чого їх тут перелічувати.

Всю силу згубности безбожного світогляду і безрелігійно-морального виховання молоді найбільше відчували ми, українці, як нація. Тільки завдяки тому світоглядові зруйнована Україна. Тільки завдяки безбожному безрелігійному вихованню люди втратили розуміння морального обов'язку честі, гідності, чистоти родини, гідності суспільства; тільки безбожний світогляд сильних світу цього нечуваними методами винищив половину нашого багатомільйонного народу, позбавив нас батьківщини і кинув на доневір'яння по світах на глум чужим народам. Коли хто відчув хоробливість і згубність такого стану речей, то це ми, українці-скитальці.

Було б не тільки нерозумно, а було б страшним злочином не тільки перед своїм народом, але й взагалі перед людністю, пізнавши епідемію на душі людській, не лікувати її. І саме в той час, коли ще можливо, коли є ще засоби й "лікарі". Все це примусило нашу ієрархію і вищу професуру задуматися над тим, як приступити до лікування нашого захворіло го народу.

Якщо ми бачили діаметральний поворот до Христа тут, у Німеччині, і особливо в Баварії, де Церква в державі відведена те високо почесне місце, яке й належить Богом установленій установі, як найнадійнішому чинникові у вихованні суспільства, якщо наймогутніші мужі наймогутніших держав, у найвищих державних установах заявляють про **д у х о в н и й г о л о д** людства, а церкви цілого світу заговорили про солідаризацію дій у вихованні народу, то чи могла наша Українська Православна Церква в цій справі мовчати і не розпочати надійних кроків у цій справі, народ бо наш ніколи не був заднім. Тих наукових, богословсько-освітчих сил залишилося у нас небагато, щоб вони могли свої знання безпосередньо передавати широким масам українського суспільства. Для того потрібний могутній "**р у п о р**" і таким є Вища Богословсько-Педагогічна Школа - Академія, яку ми тількищо відкрили. Тих Богословсько-наукових сил залишилося небагато, але їх є така кількість, що вповні можуть обсадити високу Богословську Школу. Треба тільки, щоб вони цілком переконалися тією свідомістю, що вони не мають права не передати своїх богословських знань меншим братам, що вони зробили б страшний переступ і проти Бога і проти свого змученого народу, коли б закопали свій талант і проти Заповіді Христової: "**Хто і сам виконає /Божі накази/ і інших навчить той великим буде в царстві небесному**".

Тому найперше звертаюся до Вас Вельмишановні Професори Богословсько-Педагогічної Академії: Брати! Ви знаєте, що з боку ніхто нам не допоможе, коли ми самі нічого не станемо робити для свого народу. Тому в ім'я Божої Слави і щастя нашого змученого народу запрошую Вас віддати ваше знання тим, що бажають прийняти і так, щоб вони наслідували ваші знання і змогли передати іншим, як навчав Св. Ап. Павло Тимофія. Наша школа має готувати не лише пастирів церковних, але й педагогів шкіл. Навчіть їх так, щоб вони вийшли з нашої високої школи ревними християнами, синами свого народу і працювали б для його морально-духовного виховання.

Через вас я звертаюся і до всіх наукових сил українського народу, де б вони не були розсіяні на еміграції, нехай заявлять про себе і нехай внесуть свою данину народові нашому через нашу високу Богословсько-Педагогічну Школу - Академію.

До вас шановні студенти моє друге слово. Ви повинні проіннятися повним розумінням того діла, для якого ви себе присвячуєте. Нехай буде цікавити вас не звання студента високої Богословської Школи і не титули, які вона дає, але нехай цікавить вас **з н а н н я** тієї науки, яка в цій викладається. Ви повинні будете ті знання передати вашим меншим братам. Щоб не "емітація" вам довелось передавати, а правдиву Богословську науку. Знайте, що тільки правдиве знання робить людей великими, а **н е т и т у л и**. Візьміть собі за зразки друзів - Василя Великого, Григорія Назіанського та Івана Злогоустого.

До вас слідує моє слово, представники українських громад і установ та організацій - всього нашого суспільства. Наша Висока Богослов

сько-Педагогічна Школа з шкілою нашої Церкви і нашого народу. Вона буде обличчям як нашої Церкви Української, так і нашої нації перед іншими народами. Від вас залежатиме розквіт її і наслідки, які вона зможе дати. Ми не маємо інших джерел для її утримання, як тільки ваша матеріальна жертвенність і морально-громадська підтримка і увага. Через вас я запрошую все українське громадянство взяти всіх заходів, щоб наша висока Богословсько-Педагогічна Академія невідчувала недостачі в засобах до існування.

Нарешті моє останнє слово до Вас високодостойні представники високих німецьких і інших шкіл. Наша школа ставить перед собою найвищі християнсько-етичні й моральні цілі, вона хоче бути ще одним чинником у поширенні високих Христових ідей не тільки серед свого народу, а і взагалі народів. Якщо ми різнимся національно і де в чому у релігійних розуміннях, то зате ми маємо й те, що найміцніше об'єднає нас, це - ідея Христа. Тому ми вправі чекати від Вас, ваших Церков братерської християнської бодай моральної підтримки. Ми просимо вбачати в нашій Високій Школі ще одну сестру в розвитку наук Високого і Прекрасного на благо і нашого народу і всього людства.

Після всього сказаного, я від імені ієрархії і всієї нашої Української Автокефальної Православної Церкви запрошую Боже благословення на нашу Богословську-Педагогічну Академію.

Дай Боже, щоб поставлені перед нею завдання були достойно здійснені.

НАВЧАННЯ В АКАДЕМІЇ ПОЧАЛОСЬ

Після урочистого відкриття Богословсько-Педагогічної Академії УАПЦ зараз же на другий день /18 листопада 1946/ почалося навчання. Навчання почалося вступною лекцією проф. Повстенка "Золотоверхий Київ" з дієповідями, а на другий день після короткого молебна почала свій курс історії України проф. Н. Полонська-Василенко. З великим інтересом і захопленням вислухали студенти одні перші дивні виступи, яким розпочалась праця в Академії. Вони відчували не тільки глибину наших викладів, але й відданість справі науки професорів, які з таким же ентузіазмом передавали свої знання майбутнім діячам на церковній ниві цілком усвідомлюючи важливість поставлених перед Академією завдань.

Навчання проводиться систематично щодня. Читаться вже такі курси: Вступ до богослов'я, Вступ до літератури, Історія Церкви, Християнська соціологія, Історія філософії, Психологія, Історія України, Історія педагогіки, Історія і теорія церковного співу, Виховання голосу, Грецька мова, Старослов'янська мова та інше. Майже всі дисципліни перших двох семестрів /перші два семестри спільні для обох факультетів - Богословського і Педагогічного/ читають кваліфіковані фахівці, вчені з науковим ім'ям, професори і доценти університетів та високих педагогічних шкіл.

Правда, в роботі Академія має деякі труднощі, а головне труднощі з приміщенням з аудиторним устаткуванням тощо. Досі Академія не здобула ще окремого приміщення, особливо відчувається брак житла для студентів, які через те примушені майже щодня доїздити за кілька десятків кілометрів, а то й сотні кілометрів. Частина студентів мешкає в дальших місцевостях і навіть в інших зонах. Частина студентів має можливість тільки періодами доїздити на навчання, нетерпляче чекаючи на приміщення в Мюнхені чи біля Мюнхену.

Важко нам, скитальцям, улаштувати навчальний процес так, як слід би було, як цього вимагають нормальні умови праці. Але Ректо-

рат Академії вживає всіх заходів, щоб перебороти ці труднощі. Сподіваємось, що незабаром Академія таки здобуде приміщення, і тоді навчальний процес розгорнеться в значно ширшому обсязі, тобто так, як це передбачено за навчальним планом, - по 6-8 лекційних годин щоденно.

Але, попри всі ці перешкоди важкого емігрантського життя, Академія суворо дотримується наукових вимог праці - як у доборі професури, так і студентів /в дійсності студенти залучаються тільки ті особи, які мають закінчену середню освіту/. Частина студентів має навіть закінчену вищу освіту. На цих позиціях суворої науковості Академія й далі стоїти має, не відступаючи на крок від Статуту, затвердженого Св.Синодом від 24.серпня 1946 року. Відповідальність за це несе Професорська Рада Академії, яка складається з найкращих наукових сил на еміграції. Ці наукові сили й тримають у своїх руках провід наукової роботи в Академії.

ПРО ЗАОЧНУ БОГОСЛОВСЬКУ ОСВІТУ.

Заочна форма навчання для еміграції в умовах розпорошення національної спільноти по всіх закутках Німеччини має велике майбутнє.

Заочною формою освіти можуть користуватися ширші кола громадянства: як ті, що хочуть себе присвятити церковній діяльності, так і ті, що хотіли б лише доповнити свою освіту з богословських наук, а також всі без винятку церковнослужителі.

Виходячи з вищесказаного, ректорат Академії планує паралельно з аудиторним навчанням організувати позаочного курсу. Для цього комісія із знавців такої форми навчання розроблятиме навчальні і методичні матеріали і систематично публікуватиме в нашому склетені.

Нижче подається до відомо проєкт навчального плану, що складається з двох груп дисциплін: загальних і спеціальних. До першої групи входять підготовчі дисципліни, що становлять основу до вивчення спеціальних суто богословських дисциплін, які уже формують і знання і світогляд майбутнього церковного діяча.

Всім особам, що мають іншу високу фахову освіту, загальні дисципліни можуть бути зараховані на підставі відповідних документів: свідоцтв, дипломів тощо.

Як правило, всі дисципліни, що будуть виходити друком окремими зошитами, мусять бути пророблені і по кожній з них в залежності від обсягу і важності курсу - має бути виконана певна кількість письмових завдань.

Н а в ч а л ь н и й п л а н для заочного відділу.

I. ЗАГАЛЬНІ ДИСЦИПЛІНИ:

1. Основи сучасного природознавства
2. Загальна психологія
3. Філософія в історії філософських ідей
4. Історія України
5. Українська мова
6. Нова мова
7. Історія української літератури

II. СПЕЦІАЛЬНІ ДИСЦИПЛІНИ:

1. Історія релігії
2. Історія української церкви
3. Старослов'янська мова

4. Всесвітня історія церкви в сектанство(знавством)
5. Святе письмо старого й нового заповітів.
6. Історія християнських мистецтв: церковне будівництво, образотворчість.
7. Церковна архіологія
8. Літургіка
9. Гомілетика
10. Епословіє

а/ вступ

б/ основне

в/ догматичне

г/ моральне

г/ порівняльне

д/ пастирське

е/ патрологія

Ректорат

БІБЛІОТЕКА БОГОСЛОВСЬКО-ПЕДАГОГІЧНОЇ АКАДЕМІЇ
В М І Н Х Е Н І

При Богословсько-Педагогічній Академії в Мюнхені утворено бібліотеку. Книжковий фонд ще дуже малий, але він увесь час збільжується. На маючи ще спеціальних асигнувань на придбання книжок, бібліотека поповнюється покищо тільки пожертвами з боку окремих організацій і окремих осіб. Всім цим організаціям і особам, зокрема директорів Українського Церковного Видавництва п. Білоусові, Кооператива "Самопоміч" в Аугсбурзі, Книгарні п. Йопіка і Твердохліба, редакціям журналів "Світання", "Нова Епоха", "Науково-Літературно-знавчий Збірник", Книгарні "Верховина", П.о.протосередів В.Коломийцеву-Майданському, проф. М.Срестові, п.Вадикові та іншим - за пожертви книжками Богословсько-Педагогічна Академія висловлює своє щиро подяку. Одночасно закликаємо українські установи, а також українське громадянство жертвувати книжки, журнали, підручники, часописи для бібліотеки нещодавно організованої Богословсько-Педагогічної Академії. Просимо всіх видавців і видавництва посилати для бібліотеки по 1-2 прим. своїх видань.

Пожертви приймає в Мюнхені канцелярія Академії. Дахауерштрассе 9/1, в Аугсбурзі - директор бібліотеки /

О Г Л О Ш Е Н Н Я

Ректорат Богословсько-Педагогічної Академії УАПЦ повідомляє, що при Богословському факультеті відкривається Відділ Засочного Навчання. Заяви приймаються від духівництва і вірних, що мають закінчену середню освіту.

До заяви додати такі документи: 1/ Короткий життєпис; 2/ Додаток про освіту.

Листи і документи надсилати на адресу: Мюнхен, Дахауерштрассе 9/1. Богословсько-Педагогічна Академія УАПЦ.

ЦЕРКОВНА ОСВІЧЕНОСТЬ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ
В ЧАСИ РАНЬОГО ХРИСТІАНСТВА

Духовна культура українського народу здавна славиться своїм багатством. Скарби народної творчості своїм корінням сягають в далеку давнину. Ще перед прийняттям християнства духовна культура українського народу стояла вже на досить високому рівні. Доказом цього є численні пережитки старовини, що збереглися в різних галузях духовного життя народу.

З прийняттям християнства духовна культура новою хвилею залила культурні центри України. Справедливо зазначають історики, що Київська Русь в X-XI ст. високо стояла в ряді держав Європи.

Особливо великого розвою з прийняттям християнства досягло письменство. Київська Русь здобула багато літератури з Болгарії: поперше, більшість грецьких церковних книг потрапила на Україну через переклади на болгарську мову; подруге, з Болгарії надходили оригінальні твори болгарського письменства. Крім того, українська письменність того часу, українська літературна мова збагачувалась коштом власних перекладів з грецької мови, коштом оригінальної творчості українських письменників.

Так творилася українська література, так творилася українська літературна мова в часи раннього християнства, так визначився основний зміст її лексичного складу. Основним змістом лексичного складу була християнська ідеологія, християнська філософія, догматика з її основними формулами вчення про християнську релігію і, нарешті, християнська мораль.

Мова йде про пріоритет християнської лексики в складі літературної мови цього періоду, лексики, що лежала в основі духовної культури взагалі. Лексика - дзеркало освіченості народу, його культурного стану. Перевага церковної лексики в лексичному складі духовної культури в часи раннього християнства на Україні визначало перевагу церковної освіченості над світською.

Дослідження лексики літературної мови X-XIV ст. проливало яскраве світло на деякі спірні питання щодо стану освіти нашого народу взагалі. Так, іще Карамзін припускав, що освіта в Київській Русі спочатку була запроваджена, але потім зникла через міжусобні війни між князями та монгольську навалу.^{2/} Таке припущення викликало заперечення Пипіна, який, ідучи за Голубинським /История русской церкви, I, 77/, доводив, що ні міжусобні війни, ні татарська навала не могли спричинити до відсутності освіти в Київській Русі. Відсутність освіти Пипін пояснює /і цілком справедливо/ характером давньої літератури і станом культури взагалі. "Ніде ми не знаходимо слідів, що свідчили б про будьяке серйозне вивчення тодішньої науки. Згадки літопису стосуються тільки до письменності й начитаності; якщо мова йде про щось більше, то вищорозумні ознаки вченості вважаються знання "граматики", що була тоді вершиною науки... Але якщо засоби науки були такі мізерні, якщо не було справжньої науки, то, з другого боку, були люди, схильні до "книжного вчення", що тоді було приступне".^{3/}

Такої ж думки були й історики церкви. Архiepіскоп Харківський Макарій /История русской церкви, 1866, V, 255-258/ відсутність освіти в Київській Русі так само не ставить у зв'язок з монгольською навалю. Незалежно від монголів народ не відчував потреби в вищій освіті; єдиним бажанням його було уміти вільно читати і розуміти святе писання.^{4/} Так само твердив і Голубинський /История русской церкви, I, 612/

1/ История СРСР. Том I, Київ, 1940, стр. 129.

2/ Див. Пыпин. История русской литературы, I, 76.

3/ Пыпин. История русской литературы, I, 76-79.

4/ Пыпин. Там же, 242-43.

до освіти в Київській Русі полягала в самій письменності або в самому вмінні читати, а звідси - самоосвіта шляхом читання книжок. Притім, вибір книжок був дуже обмежений. "Одно слово, - каже Голубинський, - освіта в нас у період домонгольський перебувала на найнижчому ступені, який тільки можливий".

Цим пояснюється бідність або відсутність в пам'ятках наукової термінології. А це й доводить про низький рівень світської освіти. Деякі знання з космографії, природознавства й географії письменно кола людної XI ст. здобували з перекладної "Книги святих тайн Єнохових", з "Шестиднева" Григорія Богослова, з "Космографії" Козьми Індикоплова. Але то були лише деякі несистематичні знання; систематичних знань різних галузів науки ні в середній школі, ні тим більше в вищій школі не можна було здобути, бо таких шкіл не існувало.

Зате церковна освіченість стояла на досить високому рівні. Византийський культурний вплив і зокрема християнська філософія з її абстрактними поняттями, християнська догматика, християнська мораль тощо - все це сприяло збагаченню лексичного вкладу літературної мови Київської Русі в галузі духовної культури, не кажучи вже про ту численну християнську релігійну термінологію, що безпосередньо була передана нам із Візантії.

У зв'язку з поширенням християнства виникла потреба не тільки поговорити, але й "вѣтїствовати" /Мінея свят. XII ст./, "извѣтовати" /Ірм. 1250 р./, тобто поговорити публічно, красиво. Звідси й загальна назва здібності до красномовства або професії: "вѣтїство" /Збірник Святослава 1073 року/. Самий виступ, промова /проповідь/ має такі синонімічні позначення в давніх українських пам'ятках: "слово" /Патерик печерський XIII ст./, "словесне" /Григор. Назіанзін XI ст./, "речення" /Пандекти Антіоха XI ст./, "рѣчь" /Патерик печерський XIII ст./, "глаголь" /там же/, "бесѣда" /Остромирова євангелія 1056 р./.

Вище ми вказали на те, що наука на Україні в ранні часи християнства не стояла на високому щаблі, про що свідчить відсутність у пам'ятках наукової термінології. В пам'ятках зустрічаються лише назви деяких наук, як: "естествословие" /Збірник Святослава 1073 р./, "звѣздъница", тобто астрономія /Хроніка Георгія Амартола. Зустрічається навіть термін "ученій" /Іаков. Послав. 1078 р./, але не у власному розумінні цього слова, а в розумінні "освічений, начитаний".

Те ж саме можна сказати про освіту взагалі: критерієм освіченості людини було не вивчення різних наук, а лише письменність і начитаність, здібність до релігійної філософії і вѣтїства взагалі.

В такому обсязі була поширена освіта на Україні. Все ж таки незаперечним є той факт, що в зв'язку з поширенням християнства дедалі ширився інтерес до освіти, надто освіти релігійної, так що іноді важко буває розрізнити церковний і нецерковний характер того чи іншого терміну.

Загальне поняття навчального процесу найчастіше позначається формами: "учк", тобто вчення /Мінея 1097 р./, "наукъ" /Златоостр. XII ст./, "вѣчение" /Пандекти Антіоха XI ст./, А крім того синонімічно вживаються слова: "освѣщение" /Григор. Назіанзін XI ст./, "просвѣщение" /Патерик Печерський XIII ст./.

Дуже багата на синоніміку дієслівна група. І це цілком зрозуміло: навчання виходило далеко за межі школи і головним чином провадилось в церковній катедрі. В зв'язку з цим навчання приймало дещо інший характер, інше спрямування: в церковній катедрі не тільки вчили основ християнської релігії, але й повчали, наставляли, умудряли, тощо, як того вимагала нова християнська мораль. Переважно в значенні церковного навчання в давніх українських пам'ятках вживаються такі синонімічні дієслова, як назва процесу навчання: "ивѣяснити" /Патерик Печерський XIII ст./, "казати", тобто навчати /там же/, "наказати" /Повість временних літ./, "нарядити", тобто навчити /там же/, "наста-

вити" /Остромирова євангелія/, "обличити", тобто повчити /Патерик Печерський XIII ст./, "проповідати" /там же/, "руководити", тобто наставляти /Мінея 1096 р./, "священочити" /Мінея 1097 р./, "світльовати" тобто давати освіту /Хроніка Георгія Амартола XI ст./, "умудряти" /Патерик Печерський/.

Письмо і читання було основною формою освіти і самоосвіти в Київській Русі. А через відсутність друкарських засобів письмо, крім того було засобом поширення на Україні книги, створення тогочасних літературних і історичних пам'яток, оформлення різних історичних документів тощо. З питанням письма щільно зв'язане також питання літературних жанрів, що визначають собою основне спрямування розвитку духовної культури на Україні. Поширення основ християнської догматики, християнської моралі вимагало відповідної форми, відповідного літературного жанру, що в його дусі склалися літературні твори того часу. Таким літературним жанром була повість. Цим терміном розпочалася не тільки звичайна передача думок іншим, але й назва писаних творів. Так появилася вже в ранні часи християнства відома назва першого українського літопису "Повесть временнихъ лѣтъ". Але ця заголовна назва не могла цілком покрити собою всі види основного жанру. Виникла потреба в синонімічних термінах, які б повість охопили всі види повісткування, зв'язані з ширенням основ християнства і християнської моралі. В пам'ятках збереглися такі синонімічні терміни, назви писаних творів: "слово" - як назва твору /Патерик Печерський XIII ст./, "казь" /Хроніка Георгія Амартола XI ст./, "казаніе" /Григор. Назіанзін XI ст./, "послание" /Патерик Печерський XIII ст./, "поученіе" /Лаврент. літопис XIV ст./, "писаніе", тобто послання /Повесть врем. літ./, "житіе" /Патерик Печерський XIII ст./.

Основним знаряддям освіченості була книга. Уже з перших часів християнства на Україні книга стала відігравати першорядну роль в культурному житті народу. Через книгу український народ прийняв перші проблески християнської науки, християнської моралі, нової культури взагалі. Книга була носієм Божої премудрості, тим то з такою побожністю ставилися до книги наші предки. "Григоріи чюдотворець не бѣ иного ничто имѣя равѣ книгъ" /Патер. Печер. XIII ст./, "По многимъ книгамъ собирая сладость словесную и разумъ" /Слово Даниїла Заточника/ Сама назва ця зустрічається в численних пам'ятках і від найдавніших часів існування нашої письменності.

З прийняттям християнства книги на Україні стали поширюватися трьома шляхами: 1/ Перші йшли до нас з Болгарії шляхом переписування українськими переписувачами. Про ці книги та їх писарів дуже часто згадується в давніх українських пам'ятках. 2/ Другі йшли на Україну з Візантії шляхом перекладів їх на староукраїнську літературну мову. Про це яскраво свідчить і сама термінологія, що її ми зустрічаємо в пам'ятках: "переложение книгъ" /Лаврент. літопис/ або синонімічно "переводъ книгъ" /Там же/, а також термін, що зберегається досі в українській літературній мові: "перекладати" або "прѣкладати" /Повесть врем. літ./; звідси постійна ознака такої книги: "перекладныи" /Руська Правда/. 3/ Треті створювалися на Україні власними силами, власними авторами-письменниками. Вже в давніх пам'ятках зустрічаємо відповідні терміни: "сочинити" /Патерик Печерський XIII ст./ "творьба" - твор. /Хроніка Георгія Амартола XI ст./, "окладаніе" - створення /Там же/. А в зв'язку з цим маємо й загальні назви письменників: "писателинь" /Григор. Назіанзін XI/, "списатель" /Збірник Святослава 1073 р./, "складотворець" /Хроніка Георгія Амартола XI ст./, "літописатель" /Лаврент. літ./.

Церковна освіченість українського народу не обмежується лише на цьому. Християнство на Україні знайшло собі багатий ґрунт і в галузі мистецтва. Почуття естетики віддавна властиве було українському народові, обдарованому великими духовними здібностями, оточеному багатими

красивими благодатної української природи, що в великій мірі сприяла й сприяє розвитку цього почуття. Любов і поривання до всього того, що має назву "краса" - така основна риса, що нею наділяла природа великий український народ, який був першим носієм дорогоцінних перлів східно-слов'янської культури. В пам'ятках раз-у-раз трапляються терміни, зв'язані з поняттям краси й прикраси.

Поняття краси позначається терміном "красота" /Збірник Святослава 1076 р./, що вживається омонімічно і в значенні прикраси /Патерик Печерський XIII ст./ . Але значно частіше трапляються в пам'ятках слова, зв'язані з поняттям прикраси: "красьба" /Мінея XI ст./, "кращенне" /Златосто XII ст./, "украшение" /Пандекти Акроха XI ст./, "жилице тмоукрашеное" /житіє Василя Нового XI ст./ . Відома річ: поняття прикраси виходило далеко за межі прямого розуміння і уваходило в сферу переносного розуміння. Цього вимагали витончені форми християнської проповіді, що тоді вже стояла на значній височині свого розвитку. Превалюючим був принцип духовної прикраси відповідно до основ християнської релігії. "Бе до из молада житием чистим оукрашен" /Несторове житіє Феодосія XII ст./, "Дѣтелями всѣми оукрасовани, земнии ангели и небеснии челоуѣди" /Пандекти Акроха XI ст./, "Соудобѣ словесень оукрашєся" /Мінея 1096 р./ .

Великий інтерес проявляв український народ до мистецтва взагалі, і образотворчого зокрема. Інтерес цей особливо збільшується з прийняттям нашим народом християнства. Будівництво храмів і взагалі пам'яток культури йшло в парі з високохудожнім оформленням їх на зразок візантійського і західно-європейського мистецтва. Київ був центром розвитку мистецтва і особливо образотворчого мистецтва, зв'язаного з великим будівництвом храмів та інших монументальних споруд, об'єктів високої матеріальної культури. Та здібність до витонченої культури в будівництві, в оформленні цього будівництва, здібність до створення цінних на той час зразків образотворчого мистецтва, здібність, що її проявляли не тільки чужоземні майстри, а й тубільні, українські майстри, в пам'ятках знайшло собі це поняття позначення як "хитрость" - мистецтво /Іпатський літопис/ або синонімічно "ковнь" /Хроніка Георгія Амартола XI ст./ . Конкретизація цього поняття позначається терміном "живопись" /Лаврент. літопис/, а також "ременство" - художність.

Мистецький витвір має загальну назву "образ", а самий процес творення образу позначається дієсловами: "образити" /житіє Прф./, "изобразити" /Хроніка Георгія Амартола XI ст./, "писати" /икони, Церковь//Патерик Печерський XIII ст./, "начертати" /Патерик синайський XII ст./ .

Заслужовує на увагу й такий вид мистецтва, як спів і музика. Не викликає сумніву, що спів віддавна були властиві духові українського народу. З прийняттям християнства спів, як один із жанрів мистецтва, стали набувати більшої художньої обробленості з переважно церковним змістом. Пам'ятки дають нам відповідну термінологію і в цій галузі мистецтва: "пѣти" /Слово о полку Ігоревім XII ст./, "спѣти" /Голков. псалтир XII ст./, "вспѣтиє" /Збірник Святослава 1073 р./ або синонімічно: "уцекатати" - заспівати, як соловей /Слово о полку Ігоревім XII ст./ . А виконавець співу звався "пѣснѣвецъ" - співець /Пандекти Актлохи XII-XIII ст./ .

Так розвивалася освіченість українського народу, і основну роль в цьому відіграла Церква, як великий чинник ширення християнства на Україні. Християнство принесло на Україну письменність, отже й перші проблески освіти. Першим носієм освіти була українська Церква з її високими основами християнства, з основами нової християнської моралі. Церква була основою духовного життя українського народу. Про це яскраво свідчать ті незаперечні факти, що їх дають нам історичні пам'ятки, які в усій своїй глибині розкривають основне джерело освічення нашого народу.

Церква й надалі має залишитися гедикою святинєю українського народу, провідницею ідей Христової науки, високою школою ширення основ християнської моралі. Велику роль відіграла Церква в житті українського народу: від неї наш народ здобув ту висоту, в найбільшій мірі властиву йому рису, що має назву "християнскість", і цим самим піднісся на височині високоморального народу, що все своє життя присвятив боротьбі за здійснення вищої християнської ідеї "розумного, доброго, вічного".

Проф. Н. Полонська-Василенко.

ЦЕРКВА І КУЛЬТУРА ВЕЛИКОКНЯЗІВСЬКОЇ УКРАЇНИ-РУСИ.

Наукою ще не встановлено точно, коли саме на Україні почали будувати церкви. З договору Ігоря з греками видно, що в 945 р. була вже церква св. Іллі; з підстави гадати, що вона була в Києві на Подолі. Можливо, що були церкви за св. Ольги, але точніше ми за них не знаємо.

Першою певною датою будування церкви в Києві є 989 рік: тоді Володимир Св. заснував храм Різдва Богородиці, на утримання його Володимир приділив десяту частину князівських прибутків, і тому церква стала називатися Десятинною. Після того в Києві будується багато церков: Володимир Св. будує церкву св. Василя Великого /свого патрона/, Ярослав - собор св. Софії, Премудрости Божої, храми св. Ірїя /свого патрона/ та св. Ірини /патронеси своєї дружини/; син Ярослава Ізяслав - Дмитро будує храми св. Дмитра; його син Ярополк Петро - храм св. Петра; Святополк Михаїл будує храм св. Михаїла. Повстатъ в Києві та його околицях монастирі: за Ярослава - Києво-Печерський з соборним храмом Успення Богородиці, - за Всеволода - Андрієвський Янчин монастир, за Святополка - Видубецький монастир з церквою св. Михаїла, за Всеволода - Кириля Ольговича - Кирилівський монастир біля Києва, над Подолом.

Вся Україна вкривається величними храмами: Володимир Св. заснував церкву Пресображення у Василеві, та св. Василя в Овручі; Мстислав - Спаса Пресображення у Чернігові; Всеволод - Успення та св. Андрія в Переяславі; Рюрик - св. Апостолів в Білгородці; За Ярослава Осмомисла будуються храми: Успення в Володимирі Волинському, Успення та св. Пантелеймона в Галичі; за Данила - собор в Холмі. Будуються великі храми в менших містах: в Каневі, Луцьку, Турові тощо. Звичайно, тут згадується не всі церкви, а лише найбільші, про які збереглися вказівки. Церков по містах було дуже багато; в 1017 році німецький воєнний князь Болеслав Хороброго налічив у Києві 400 церков; можливо, що ця цифра перебільшена, але вона цікава тим, що свідчить, яке враження зробила на чужинця кількість церков. Проте, можливо, що ця цифра не дуже перебільшена, бо року 1124 літопис згадує, що під час пожеги згоріло у Києві 600 церков. В усякому разі не викликає сумніву, що протягом перших двох з половиною століть після хрещення, до татарської навали, на Україні було дуже багато церков. Кожен князь намагався будувати церкву, вважаючи це справою своєї гідності, і на будування та прикрашення церков не шкодували коштів.

Першу велику церкву у Києві, Десятинну, будували та прикрашали мозаїками /мурями/ та фресками грецькі майстри. За Ярослава св. Софії /р. 1037/ побудовано вже не за грецькими лише зразками: на архітектурі її відбилися різноманітні впливи: і Кавказу, і Німеччини, і Візантії. До далі, то більше будувалося церков, і спорудження їх перейшло до рук місцевих майстрів - архітектів. Відомі імена деяких архітектів, напр. Милоніг, що будував мурі Видубецького монастиря в XII ст. На жаль, взагалі збереглося мало імен наших мистців XI-XIII ст. Можна припускати, що українські архітекти будували собор та інші храми Суздальської землі такі подібні до українських. Будування цих храмів припадає на середину XII ст., /1152-1162 рр./, коли князем Суздальським став Ірїє Болодимирович, син Володимира Мономаха, який не розривав зв'язків із

Україною. Зокрема помічається зв'язок між архітектурою Суздальської Русі та Галичини; зв'язки між цими землями вмінявав шлюб Ярослав Осмомисл Галицького з донькою князя Юрія, і можливо, що будували в Суздальській Русі майстри з Галичини. Те, що церкви на Україні в XI-XIII ст. будували не чужинці, а місцеві майстри, можна довести тим, що на всій Україні витворився свій власний український стиль архітектур: тут нема церков, які були б копіями візантійських, або вірменських, або західно-європейських будівель. Навпаки, в наших храмах майстри з великим мистецтвом використовували чужі зразки і творили нове українське мистецтво. В одне гармонійне ціле сполучалися план візантійського храму з вежами на західному фасаді та масштабними порталами: ні веж, ні порталів не знає візантійська архітектура, але вони властиві романським храмам Німеччини; візантійське мистецтво не знає прикрас апсид колісними-лизенами, які запозичили наші архітекти з романського мистецтва.

Храми прикрашалися розкішно: мозаїки з скла та різнокольорових камінців були найбільш дорогішим з усіх оздоб церков. Перші мозаїки у Києві виконували греки в Десятинній церкві, в св. Софії. Проте, в соборі Михайлівського монастиря десь коло 1108 року мозаїки виконані вже місцевими майстрами, на що вказуєть написи над Євхаристією. Техніка мозаїки дуже складна й вимагає від майстра високої техніки та майстерності, але у нас знайшлися й такі мистці.

Стіни прикрашалися переважно фресками, тому що мозаїки були надто коштовні для широкого вживання, проте фрески були на усіх церквах. Деякі з них, як у св. Софії, виконано з виключною майстерністю. Образи малювали теж місцеві майстри. В Києво-Печерському монастирі був славетний маляр Алімпій, який писав ікони так добре, що людям здавалося, наче самі ангели допомагали йому. В тому ж монастирі була малярська школа, якою керував спочатку грек.

В церквах були іконостаси з мармуру, або іншого каменю; вони прикрашалися різьбою. Взагалі в церквах до-татарської доби широко вживали скульптури, різьби на камені; залишилося чимало пам'яток такого мистецтва, як напр. дошки, які врізані були в стіни Михайлівського собору та будинку друкарні в Києво-Печерському монастирі; залишилися різьблені дошки в Києво-Софійському соборі, рештки фризів та капітелів колон в Чернігові. Вони дуже цікаві; в орнаментах їх відбивається вплив мистецтва Ломбардії, Ірландії, Візантії, арабського сходу. Серед наших мистців-різьбарів ми знаємо мало імен; в літопису згадується м.ін. скульптор Авдій в Холмі, якого літопис називає "хитрецем" за його вмільсть.

Підлоги в церквах робили або з кам'яних плит, виритих різьбою, як те було в св. Софії, або з поливених плиток, різнокольорових, які викладали за певним малюнком. Зустрічались плитки з складними зображеннями, наче імітація мозаїк; такі плитки були у Володимира Волинського, в церкві св. Апостолів в Білгородці тощо.

Церква вимагала майстрів музики. Співам надавали великого значення в церквах, і в церквах співали хорі "деместників". В Києві навіть був окремих будинок, де вони мешкали. В Києво-Печерському монастирі була школа співу, і вже за Ярослава на Україні з'являються ноти /крюки/.

Так церква викликала до життя цілий великий комплекс різних видів мистецтва: архітектури, малярства, скульптури, музики, викликала потребу вчитися мистецтва, вдосконалюватися, і так сприяла піднесенню культури України.

Сучасники розуміли красу церков, пишалися церквами, захоплювалися величицею Богослужби. В літопису є згадка про враження, яке справила Служба 1/ Питання з Михайлівським собором не певне: за останніх часів проф. П. Курбінний висловив думку, що цей храм помилково вважали за собор, споруджений на честь св. Михаїла князем Святополком Михаїлом: він вважає, що то був храм св. Дмитра, збудований кн. Ізяславом-Дмитром, і таким чином він був років на 70 старший.

ба Воша в храм св. Софії в Царгороді на послів Володимира: "не знали де ми, казали вони, чи на землі - чи на небі". В цих словах відбивалися враження сучасників лише від церкви в Царгороді, а також і від наших церков, які не поступалися перед Царгородськими в красі та величі. В літописах знаходимо багато поетичних описів українських церков: майже про кожну нову церкву згадується в літописах і подається кілька рядків, присвячених їй. Про св. Софію Київську митрополит Іларіон писав, що не знайдеться подібної до неї на всій землі. Про Успенську церкву Києво-Печерського монастиря літописець писав так: "Преизящим благолепем" ззовні та всередині була прикрашена. Вся вкрита була золотом, мусією, тобто позолоченими каменями, різними візерунками була "предивно" оздоблена. Про церкву св. Апостолів в Білгородці літописець казав словами "Пісні пісней" "вся добра, улюблена моя, і вади не має в тобі".

Величезна кількість церков на Україні загинула; від церков дерев'яних не залишилося жодної, яка б походила від до-монгольської доби; загинула значна частина мурованих церков під час війни, пожеж, від рук ворогів, а ще більше від "своїх" людей. Проте, ці незначні мізерні рештки величезної кількості наших церков свідчать про те, як високо стояло мистецтво XI-XIII ст. Висока техніка поєднувалася з релігійним піднесенням, захопленням, тим ентузіазмом творчості, зогрітої вірою, перевершити яких не могла холодна техніка пізніших віків.

Церкви на Україні не були лише середниками мистецтва, а й також освіти та науки. З заснуванням Десятинної церкви при ній була заснована школа для дітей "вищої чеди", дітей вищих шарів суспільства. За Ярослава збільшується кількість шкіл, і до них приймають дітей не лише бояр, а всіх шарів населення. В XI ст. школи були при церквах та монастирях у Києві, Чернігові, Володимирі-Волинському, Курську. Про останню школу згадується в житті св. Теодосія Чернівецького, який вчився в школі в Курську. В кінці XI ст. монах Василь писав, що йому було доручено догляд за школами в Володимирі-Волинському, і він мав навчати учителів цих шкіл. Про положення освіти на Україні літописець писав так: "Володимир землі взора та ум'ягчи рекше просвітив хрещенням, сей же /Ярослав/ насєя книзими словєси сердця вірних людей, а ми пожинаєм, ученє приємлює книзносє".

Життя вимагало багато добре письменних людей; поширення освіти та інтерес до науки вимагали переписування книг. Літопис оповідає, що за Ярослава при церкві св. Софії у Києві організовано було переписування книг. Переписування було важкою працею. Писали на першаміні, чітко виписуючи кожну літеру окремо тоненькою паличкою, спеціальною темною фарбою. Перші літери кожного абзацу мистецьки оздоблювали плетінками, стилізованими фігурами різних тварин, птахів, рослин.

Книги прикрашали ілюстраціями, мініатюрами, які іноді займали цілі сторінки, іноді - мали вигляд віньєток та канцівок. Ці мініатюри часто були високо-художні. Серед таких творів, книг, переписаних у Києві, до наших часів збереглося кілька; відома Євангелія, переписана року 1056 у Києві дияконом Григорієм на замовлення Новгородського посадника Остромира. Вона оздоблена чудовими мініатюрами чотирьох євангелистів, в художньо виконаних рамках. До київської школи можна віднести славетну Реймську євангелію, яку привезла до Франції князьовна Анна Ярославівна в 1050 році, коли вона одружилася з королем Генрихом I. Року 1115 було переписано Євангелія для князя Мстислава, року 1120 для його сина Всеволода було теж переписано Євангелія. Відома Трїодь Моисєя Киянина XII ст. До слідників відносять до Київської школи розкішну, прикрашену мініатюрами т.зв. Трїрську Псалтир, на якій відображено князя Ярополка Петра з дружиною та матір'ю. До цього можна додати "Збірники" князя Святослава 1073-1075 рр. з чудесними мініатюрами; на одній відображено "собор єпископів", на другій - самого великого князя Святослава з родиною, обидві в розкішних рамках; обидві відображають в розриві церкву з трьома банями; церква оточує фантастична природа - райські птахи, павичі, квіти.

Книги переписувалися не лише в Києві: відома прекрасно оздоблена Євангелія XII ст. переписана в Турові, "Галицька Євангелія" переписана 1144 р. в Галичі та інш. Переписування книг вважалося за важливу, душеспасну працю, і серед переписувачів були навіть князі: так Володимир Васильович Волинський переписував сам книги; його літопис характеризує, як "філософа та книжника". Переписувала князьівна Євфросинія Полоцька.

Любов до книги, зацікавлення нею викликало збирання книг; вже Ярослав став збирати бібліотеку й примістив її в церкві св. Софії. Згадуються бібліотека його сина, Святослава, з якої якийсь Іван робив виписки в різних книг для "Збірників" 1073 та 1076 рр. Чернігівський князь Микола мав значну бібліотеку і передав її Києво-Печерському монастиреві, коли року 1107 став ченцем того монастиря.

В монастирях згуртувалися письменні, освічені люди, які поклали початок літературі, історії. В цьому відношенні перше місце належить Києво-Печерському монастиреві, з яким зв'язана діяльність багатьох видатних письменників, проповідників України. Основоположником монастиря був Іларіон, який став в 1051 році першим митрополитом, українцем з походження. Він був людиною з великою освітою й виключним талантом оратора. В "Слові о законі Моисееві... і благодаті", яке виголосив він в Десятинній церкві, він виявив глибину філософської думки, велику ерудицію, силу та поетичність слова. Іларіон починає з "похвали" Володимирі, який "законів не знав, пророків не читав, а Розп'ятому поклонився", "не бачив Христа, не ходив за Ним, а став його учеником, і не бачивши його, увірував". Він переходить до Ярослава: "Встань, звертається він до Володимира, - і подивись на сина свого, Ярослава-Георгія, подивись на красу престола землі своєї і возрадуйся! ... Поглянь на величне місце, на процвітаючі церкви, на зростаюче християнство, поглянь на город в діконах, в славі, в тиміах і божественних піснях! А як побачиш - возвеселися і подякуй Богові-Творцеві цілого світу". Слово Іларіона просякнуте глибоким пошаном до свого народу, почуттям його національної гідності. "Не в худе бо і не в невідомій землі владичествували, але в руській, про яку відомо і чути в усіх кінцях землі", каже він, а про своїх слухачів додає, що вони "до презлиху наситилися премудрости книжної". Наче передчуваючи долю свого народу, Іларіон молився Богові: "Дондеже стоїть світ, не наводи на нас напасти спокуси, не передай нас до рук чужих"! Слово митрополита Іларіона робить велике враження не лише ораторським талантом автора, його красномовністю, гармонійністю архітектоніки, а також глибоким патризмом. По силі, красі воно не має рівного не лише в нашій літературі, а й також в сучасній йому візантійській. На довгий час Слово Іларіона стало зразком для "Похвал"; воно відбилася в хвальних словах князям Володимирові Васильовичу Волинському, Рюрикові Київському, Константинові Муромському, князю сербському Німаню, складених в XIV ст. Дементієм.

Митрополит Іларіон перевищував всіх проповідників своїм талантом, але він не був єдиним. Сучасником його був Теодосій Печерський, якому приписують 8 слів, прекрасно написаних. Глибоким національним почуттям та сердечністю відзначаються твори Якова Мніха /Послання кн. Ізяславу", "Похвала Володимирі", "Сказання про кн. Бориса та Гліба"/.

Надзвичайно цікава полеміка між митрополитом Климом Смолятичем, другим після Іларіона митрополитом-українцем /з 1147 р./, про якого літописець писав, що він був "книжник і філософ, яких ще не було в руській землі", та пресвітером Томою. Клим Смолятич закинув Тома та Ігуменові Григорієві брак освіти. На це Тома відповів, що вчені філософи не потрібні, якщо вони "філософують", що Григорій був мудрий, а не "мудрував". На це Клим відповів посланням, в якому доводить, що Святе Письмо вимагає великої науки, що "без високої освіти годі бути добрим проповідником душ, які піддаються нашій опіці".

З інших проповідників треба згадати Георгія, Зарубського чорнориця - "Повчання в духовном чадам"; вони написані просто, simply;

автор дає моральні поради, різко закидає князям за їх помилки, гріко засуджує князя як забили князя Ігоря в 1147 р. Серед проповідників виділявся, як блискучий оратор, Кирило єпископ Туровський /XIII ст./. В проповідях його почувається вплив Іларіона, в них багато алегорій, порівнянь, символів, але в протилежність Іларіонові бракує тепла, широти.

Щоб уявити собі життя в монастирі XII-XIII ст., треба ознайомитися з "Патериком Печерським", цим незрівняним джерелом наших відомостей, про побут Київської Русі. Там вміщено художньо складені "життя" видатних ченців Києво-Печерського монастиря, листування Симона, монаха Печерського монастиря з Поликарпом єпископом Володимирським, в якому вони обмінюються думками про високе значення Києво-Печерського монастиря.

В київських монастирях - Печерському, Видубецькому зародилося писання літописів. Авторами їх були ченці. Було б великою помилкою гадати, що літописці лише записували події, які відбувалися на їх очах. Ці скромні, здебільшого анонімні монахи виявляли велику ерудицію, освіту, знайомство з візантійськими хроніками та істориками, а також з західно-європейськими джерелами, легендами, переказами. Під впливом західно-європейських джерел вони нерас заносили до літописів різні легенди, пристосовувавши їх до наших подій, напр. в легенді про смерть Олега відгадки відбилася легенда про смерть барона де-Шурлянда, в англо-саксонському епосі, в "Корсунській легенді" помічається вплив легенди про хрещення Хлодвіга тощо/. Все це свідчить про високу освіченість літописців, про те, що вони знали чужі мови, не лише грецьку, а також латинську.

Треба згадати, що багато ченців подорожували за кордон, до Святої землі, до Візантії, Антоній Печерський був на Атоні, Теодосій ходив до Єрусалиму, ігумен Печерський Барлаам був в Св.землі, пап Леонтій тричі ходив до Єрусалиму, ігумен чернігівський Данило ходив до Єрусалиму й написав своє "Хождение", яке протягом кількох століть було улюбленим читанням. Всі ці подорожі розширили світогляд, підносили культурний рівень людей". В "Хожденні" Данила вразяє глибокий патріотизм автора, любов до України. Він пише, як поставив у Велику Суботу "лампаду у гроба Господня за всіх наших князів і за всю землю руську і за всіх християн руської землі". Так молився він за всю Україну на початку XII століття, коли її вже розшматовано було на окремі князівства, і від князівських міжусобних війн лилася українська кров по всій землі. Але для нього Україна була єдина і єдиний був український народ.

В часи розподілу України на окремі князівства, в часі кривавих війн лише церква залишилася єдиною на всю Україну. Вона підтримувала ідею релігійної та національної єдності українського народу, була середком єдиної національної культури, освіти та мистецтва.

Проф. О. Отлоблін

ПАМ'ЯТКИ УКРАЇНСЬКОГО ЦЕРКОВНОГО МАЛЯРСТВА ЧАСІВ ГЕТЬМАНА ІВАНА МАЗЕПИ

В літературі, присвяченій Києво-Кирилівському Монастиреві /згодом Кирилівський Державний Заповідник/, панує думка про те, що виображення невідомої духовної особи на стінах південного мефа Троїцького собору - це портрет ігумена Кирилівського монастиря, початку XVII ст. - Василя Красовського /1605-1614/. Цей здогад уперше висловив М. Прахов, який у своїй статті /промові/ "Фрески Києво-Кирилловской церкви XII в." писав: "Самим важним єе живопису XVI-XVII ст. - О.О./ куском являється портрет ігумена Василя Красовського на столпі в генеретнім тецдім алтарі. Под ним виднеється фреска XII в., но яка же рука подимется на дре-

1/ П. Стрось, Списки иерархов и настоятелей монастырей церкви, СПб, 1877 ст. 26. Див. Н. Закревский, Описание г. Киева, т. I, Москва, 1868, ст. 349-351.

гоценний образец живописи втих, хотя и позднейши. веков, и кто-посягнет на достопочтенные черты человека, которому дорогой для нас памятник обязан своим спасением" 5/.

Ця думка, нічим не обгрунтована, проте, ввійшла до канону мистецтвознавчої літератури. Д.Шербаківський, Ф.Ерст та інші дослідники згадують за "чудовий портрет" В.Красовського, вважаючи його за витвір українського мистецтва початку XVII ст.

Але поруч з цією думкою, в науковій літературі було висловлено, щоправда, принагідно, інше твердження, а саме: що кирилівський портрет виображує Інокентія Манастирського, ігумена Кирилівського монастиря і жінці XVII ст. Про це каже С.Кузьмін у статті "Несколько слов о южно-русском искусстве и о задачах его исследования" /1900 р./ 6/. Цю думку поділив р. 1914 й К.Широцький 6/. Але той же Широцький у своїй пізнійшій /1917 р./ публікації - "Провіднику по Києву", пише: "В северном древнем приделе св.Бориса и Глеба... а ныне Михайловском... на столпе портрет игумена Красовского Чернобыльца - драгоценный памятник, столяр мало сохранившейся в Киеве живописи XVI /sic! - O.O./ в Он хранит облик человека, которому храм Кирилловского монастыря обязан своим спасением" 7/.

Немає жадного сумніву, що Широцький тут повторює - майже текстуально - звістку Прахова.

Кого ж справді виображує Кирилівський портрет? На нашу думку, відповідь може бути тільки одна. Ми не тільки не маємо жадних доводів на те, що це портрет Василя Красовського, а, навпаки, він /портрет/ сам заперечує це. Адже ж на портреті є герб "Сас" і напис /звичайно ініціали/ зліва праворуч - "І.М.И.С.Т.К.К." Ми нічого не знаємо про герб і взагалі про походження Василя Красовського. Але герб старого роду Манастирських, до якого належав ігумен Інокентій Манастирський, був саме "Сас" 8/. Щодо напису, то він, очевидячки, нічого спільного з В.Красовським не має: повний титул останнього був такий: "Василий Красовский, архимандрит Честно-Крестский Острозский, игумен Кирилловский", як він названий у "привилеї доживотному" короля Сигизмунда III на манастир Кирилівський р. 1613 9/. Ініціали на портреті можна розшифрувати тільки так:

І/нокентій/ М/анастирський/ И/гумен/ С/вято/ Т/роїцький/ К/ирилівський/ К/иївський/ ІС/.

Отже, поза всякими сумнівами, це портрет Інокентія Манастирського, відомого українського церковно-політичного діяча, письменника й проповідника другої половини XVII ст., спочатку ігумена Любельського /1678 р./, а згодом ігумена Києво-Кирилівського /1681-1697/, правої руки київських митрополитів Гедзона Святополка ки. Четвертинського й Варлаама Ясинського, одного з найбільших до гетьмана Івана Мазепи представників виду українського духівництва, відомого також своїми заходами до відбудови Кирилівського Манастиря, збільшення його земельних володінь і взагалі його господарського добробуту 11/.

Гадаємо, що історично-мистецька аналіза Кирилівського портрету стверджує, що перед нами не твір початку XVII ст., а видатний пам'ятник українського малярства доби Мазепинського ренесансу.

2/ "Киевская Старина", 1883, у, 108-109.

3/ "Український портрет XVII-XIX ст.," Київ, 1925, ст.9.

4/ "Київ та його околиця в історії і пам'ятках", К., 1926, ст.130-131. Див "Київ.Провідник", К.1930, ст.646.

5/ "Киевская Старина", 1900, XI, 331.

6/ "Искусство в Южной России", 1914, III-IV, 137.

7/ К.Широцький, Київ. Путеводитель, К., 1918 /передмова датована 18.VII. 1917/.

8/ Див. М. Грушевський, Історія України Русь, т. VI, Київ-Львів, 1907, ст. 611.

9/ "Реєстр списаня справ отца игумена Кирилского належачих и даных на Трибунал в справе с паном Кремь Немиричем о кгрунт Ивселчину и братею ею рохоною" /документ, підписаний Софронієм Жеребило-Добунським, ігуменом Кирилівським 1626-1647 р.р., зв. ходиться у нашій збірці рукописів/.

10/ На документі 1694 р., що був у нашій збірці рукописів, Інокентій Манастирський підписався так: Інокентій Манастирській Ігумен Манастиря /Кирилського /Київського/.

11/ П. Стрось, ор сіт., 26. Див. "Акты, относящиеся к истории Западной России", т. V, ст. 210-211, 257; С. Величко, Летописи, т. II, ст. 437, т. III, ст. 288, 292, 317, 350-351; /С. Крыжановский/, Киево-Кирилловский /упраздженый/ монастырь - "Киевские Епархиальные Ведомости", 1863, ч. 22, ст. 676-678; Н. Закревский, ор. I, 352-353; Антонсв, Киево-Кирилловская Троицкая церковь. "Трубы III Археологического /Сердца", т. II, "Приложения", ст. 6; "Киевская Старина", 1883, V, 100; К. Харламович, Малорусское влияние на великорусскую церковную жизнь, т. I, Казань, 1914, ст. 227, 355, 357, 360, 400, 447-448.

Проф. Л. Скіншевич.

НАУКА ЦЕРКОВНОГО ПРАВА НА УКРАЇНІ

Наука церковного права на Україні має солідну і глибоку базу: вже в XII століття починається викладання, а відтак дослідження церковного права спочатку в Болонії, далі на інших університетах Західної Європи. Вільш, як вісім століть розвивалася ця наука, і набуток її великий. Спадкоємцями цього набутку є також і ми, бо в певній своїй частині наука церковного права інтернаціональна і відома всім народам, що визнають релігію Христа /а в деяких, правда, значно обмеженіших частинах, - навіть і нехристиянським народам/. Ми можемо це сказати, хоч звичайно наука церковного права на тих землях східнього слов'янства, які визнають православну релігію, про цю спільність певних частин нашої дисципліни для всіх християнських народів згадувала занадто рідко. Ми можемо це сказати особливо тому, що частина українського народу визнає греко-католицьку релігію, і для неї обсяг спільних сторін в нормах церковного права і історія розвитку цих норм значно більший.

Тема річ, що спільна риса найбільше стосується до історії розвитку церковних норм і зокрема до вивчення джерел церковного права, що ними позначався хід розвитку церковно-правних норм і відношень, а деякі з цих джерел, не дивлячися на багатовікову давність, досі лишаються збірками дієвих і чинних норм як для самої церкви і для організованих у церковні громади віруючих, так - і для державних організацій нашого часу, які керуються цими нормами, регулюючи свої з церквою взаємовідносини, або відводячи церковним органам певні державно-правні функції. Для православної церкви на Україні ці спільні джерела права є джерелами доби до розділу церковного, тобто до середини 19 ст.; для церкви греко-католицької, такими загальними джерелами є як "корпус кріс каноніці", так і ті норми церковного права і папські буллі зокрема, які були видані після Триденського собору /середина 16 ст./ і до "корпусу" не увійшли.

Але треба рахуватися з тим фактом, що церква на Україні має свою окрему історію, свої окремі джерела, і ці джерела встановлювали свої де в чому своєрідні норми церковного права. Це надає нашій дисципліні церковного права на Україні значення самостійної галузі науки. Це примушує нас в тій її частині, де вона посідає самостійний зміст і характер, обмежитися тільки дослідженням цих окремих сторін в церковних нормах і відносинах, а вже базуватися на здобутках вже самої української науки.

Починаючи з кінця 9 ст. по Різдві Христовому, коли населення українських земель прийняло християнство, українська наука має свою самостійну історію. Її значення в культурному розвитку української нації надзвичайно важке. До кінця 16 ст. це була церква єдина. Після р. 1596 українська церква розділилася на церкву православну і греко-католицьку. Друга з них колись розповсюджувала свій вплив на значну частину населення цілої правобережної України; тепер ця церква об'єднує українське населення Галичини та Підкарпатської України. Православна ж церква — основна форма релігійного об'єднання на цілій Придніпрянській Україні, Кубані та Буковині. В XVII ст. починаючи, кожна з цих церков має самостійну історію, провадить самостійну боротьбу за своє існування і підлягає раз-у-раз тяжким переслідуванням.

Коли церковне право в цілому — це сукупність норм для визначення церковних відносин, то церковне право України — сукупність норм, які визначають церковні відносини на Україні, в с і х правних норм у в с і й Україні.

Наука церковного права України є безперечно на цей час одною з більших юридичних і церковних дисциплін. В таке положення ставить її не вільне, а через це невірноправне і стримане в своєму розвитку становище української нації. Коли мати на увазі більшу частину України, яка з кінця XVIII ст. вся була включена до російської імперії і яка включає в собі православне українське населення, то тут розвиток наукової думки був особливо тяжким. Ми маємо на увазі систему національного переслідування і численні заходи щодо русифікації цього краю, які провадилися протягом всього XIX ст. а частково і на початку XX століття російським урядом. Наукова думка українських учених в цей час не могла бути виявленою в працях на рідній мові. З трудом переборюючи важкі перешкоди, ця наукова думка могла виявляти служіння своєму народові здебільшого тільки в тематиці своїх робіт. Але той факт, що університети, інші вищі школи та наукові організації на Україні в значній мірі мали свій керівний персонал з росіян, призводив до того, що і місцева тематика знаходила місце тільки в роботах порівнякче незначної кількості національно свідомої частини наукових робітників, або, — де незначнішої групи, — наукових робітників неукраїнського походження, які відчували своїм обов'язком відплатити своєю працею народові, що на його землі вони проживали.

Церковне право на Україні мало може особливо важкі умови і шляхи розвитку. Катедри церковного права, сполучені з початку з викладанням загального богослов'я, були заведені на російських університетах ще з 1835 року, самостійними ж стали з 60-их років минулого століття. Але коли можна сказати, що науково-дослідча активність представників цієї галузі знання в межах царської Росії не була взагалі особливо значною, і загальний дрібок її тепер недостатньо освітлював історичний розвиток церковних відносин в Росії і дієві для того часу норми церковного права, то по відношенні до вивчення церковного права на Україні було зроблено ще далеко менше. В цій відношенні Україна, яка здебільшого мала на катедрах своїх юридичних факультетів та в Київській Духовній академії неукраїнські сили, в галузі дисципліни права церковного

майже на знайшла вишезгаданій категорії людей, які б присвячували свої сили праці над проблемами важливими і цікавими саме для українського народу. І коли ми можемо все ж таки говорити про деякі праці, то, поперше, курсу /згл.сінтези/ наука церковного права на Україні ми за цей час не знаходимо; подруге, більшість виконаних праць власне стосуються історії Української Церкви та окремих сторін її становища в певні періоди.

Саме такими були цікаві для свого часу статті М.Іванішева р. 1859 про права церкви на Україні /як і всі тогочасні автори, Іванішев також іменує її "юго-западною Россією"/, В.Антоновича "Нарис становища православної церкви на Україні від половини XVII.ст. до кінця XVIII ст. /рос.мовою р.1871 і українською мовою в виданні "Руської історичної бібліотеки р.1900/, Ореста Левицького "Внутрішній стан західноруської церкви в польсько-литовській державі в кінці XVI ст. та унія /рос.мовою р.1883, українською там же р.1900 і його ж "Основаніе Четвѣ внутреннего строя западно-русской церкви в XVI-XVII вв." /Киевская старина, 1884 г.№ 8/. Для нашого часу ці роботи є вже чимало застарілими, до того ж вони не могли деякою мірою не відбивати офіційних поглядів російського тогочасного уряду. Та й саме настановлення тогочасної народницької інтелігенції, що до її кін належали В.Антонович і О.Левицький, примушувало їх відступати, — як на наш теперішній час судять, — від наукової об'єктивності і в зображенні виникнення унії тільки як якоїсь інтриги польського уряду проти українського народу, особливо в зображенні того ніби "пакс ексцеленце" демократичного "соборного" ладу, який мала стара Православна Церква на Україні. До того ж спеціально для історії церковного права ці статті дають дуже мало.

Приблизно те ж саме можна сказати і про відому, — тепер вже трохи застарілу, — статтю про братства на Україні відомої української дослідниці Олександри Єфименкової. Може найкраща представниця народницького напрямку на Україні авторка ця, звісно, не випадково обрала цю тему про братства та їх боротьбу з вищим клером на Україні; тут вся її симпатія на стороні братства. З більших пізніших робіт треба зокрема згадати про велику монографію В.Біднова "Православная церковь в Польше и Литве", що вийшла в світ р.1908 у Катеринославі. У вступі автор каже, що "у творі мова йде тільки про ті обставини і явища церковно-історичного життя руських областей, які входили до складу Річі Посполитої, що впливали на юридичне положення православної церкви у межах Польщі і Литви /с.ХІ/. Але по суті цінна робота В.Біднова в жадній мірі не є юридичним дослідом.

В різній мірі не були юридичними дослідками і праці російських вчених, що працювали на Україні, — Н.Голубева про митрополита П.Могилу та Ф.Мітова "Русская православная церковь в польско-литовском государстве в XVII-XVIII вв.", хоч кожна з них, — зокрема перша далеко більш дослідча і більш наукова, — і дають певний матеріал для історика церковного права.

Як відомо, російська наука вважала історію Київської Русі за початковий період в історії Росії, а дальшу історію українських земель — за локальний історичний розвиток певних відгалужень єдиного російського народу. Це наставлення спонукало російських вчених як до монографічного опрацювання ряду тем з історії української церкви та з історії розвитку норм церковного права на Україні, так і до заведення цілих періодів в процесі розвитку української церкви до своїх курсів і оглядів церковної історії та історії російського церковного права. Нема чого казати, що це не могло не призводити до перекручення справжнього ходу історичного розвитку церкви і церковно-правних відносин, які механічно і силоміць зв'язувалися з процесом розвитку церковного життя в Росії, що, — розпочавшись

пізніше від українського, — йшов виразно одмінними і самостійними шляхами. Але ми не можемо не рахуватися з наведеним вище застереженням, з здобутками цієї науки. Через те для нас важать побудовані в значній мірі на матеріалі українських церковних відносин. Досліди Неволіна про церковний суд, Калачова і Бенешевича про корчму, Павлова про Немоканос, Суворова про сліди західньо-католицького церковного права в пам'ятках староруського права. Матеріали для нашої дисципліни дають і численні курси російського церковного права: того ж Суворова, Берднікова, Горчакова, Сохолова, Лашкарева, Могилева, Китарєва. Нарешті, важливі для історії українського церковного права місця ми знаходимо в загальних оглядах історії української церкви, складених митрополитом московським Макарієм та проф. Голубинським, а також частково в "Очерках" історії західньо-руської церкви С. Чистовича. Як бачимо, російська наука спромоглася дати роботи синтетичного характеру з історії церкви та з церковного права. Таких робіт українська наука на Придніпрянській Україні не створила. Але коли не назвою, то за змістом ця прогалина була чималою мірою заповнена тим, що в "історії України-Руси" М. Грушевського дається одночасно і історія церковних відносин на Україні і частково історія розвитку церковно-правних норм. І коли для М. Грушевського ця тема є може до деякої міри побічною, тоді сама наукова методологія цього автора, що стоїть значно вище від науково-дослідчих і загально-навчальних праць перерахованих вище російських учених, багато в чому надолує ту не повноту, яку має дослідження церковно-правних відносин на Україні.

До того ж українська наука не обмежувалася тільки просторами підросійської України. В межах Австро-Угорської імперії українське населення мало сприятливі умови для свого національного розвитку. Саме тут складав і видав більшу частину свого монументального твору з історії України М. Грушевський. Саме ж тут наука церковного права здобула те, чого бракувало їй на Наддніпрянській Україні: спроби своєї синтези. Правда, обидві спроби такої синтези ніби виходять з табору галицьких москофілів. Але зміст виконаних робіт відбиває це, порівнюючи, мало, бо самий матеріал /а частково і метода/ викладу не сприяли полемічному підходові до оцінки тих чи інших сторін церковно-правних відносин на Україні. Та обставина, що авторами обидвох спроб українського церковного права були греко-католицькі священники, призвів до того, що правні норми православної церкви здобули в їх викладах далеко недостатнє освітлення, але разом з тим цей факт призводив і до того, що тут церковно-правні відносини на Україні не змішувалися і не ототожнювалися з церковно-правними відносинами в Росії.

Перший з цих курсів церковного права склав Юліян Никорович, лектор /професор/ церковного права в богословській школі в Перемишлі. Перший випуск його книги видано р. 1870 в Перемишлі. Він містить в собі характеристику загальних джерел церковного права; далі — джерел права української церкви, новіших джерел церковного права; далі спинається він на основних поняттях церковного права і переходить до викладу про церковні уряди. Дальша частина курсу вийшла в світ р. 1872.

Більш повним і більш важливим є великий курс права церковного "Сь особливимь узглядненіям церковно-державних законодавств російских и краевых Галицких", виданий р. 1909 у Львові. Автор курсу Ол. Бачинський — греко-католицький священник. Зміст курсу: поняття і поділ права, джерела і зовнішня історія церковного права, устрій церковний, церковні права поодиноких осіб і церковних створень, річове церковне право, до якого автор відносить також шлюбне право і церковне судівництво. Церковне право автор визначає як "збірник законів, виданих найвищою владою церковною для добра духовного вірних, якими визначається зовнішній лад церкви." /С. 8/. Це визначення яскраво відбиває вузькість поглядів авторських. Він, це правда, і не приховує, а навпаки, заявляє, що, на його думку, "належить вистерігати

ся надміру і надужиття при уживанні методи так історичної, як філософської" /с.13/. Сам О.Бачинський дотримується методи догматичної чи, за його виразом, "практичної", що "предкладає в належному порядку перегляд діючих тепер законів". /с.13/.

Треба сказати, що курс О.Бачинського оправді основну частину своєю присвячує догматиці діючого церковного права Галичини, як складової частини Австро-Угорщини. В цій відношенні він чимало відрізняється від багатьох російських курсів церковного права, які, коли говорити його мовою - "не вистеріглися надміру і надужиття" в уживанні коли не філософської, то - історичної методи. Але про самого О.Бачинського треба сказати, що в його курсі явно бракує загальнень, висновків, а також - недостатньо висвітлений і розвиток церковно-правних норм. В Галичині ж було друківано і ряд окремих заміток з церк.права здебільшого в "Душпастирі" та інш.

1917 рік - це період в розвитку українського руху взагалі і в розвитку української науки зокрема. Як відомо, більша частина Придніпрянської України увійшла до складу Советського Союзу. На советській Україні в 20-тих роках нашого століття провадилася досить жвава науково-дослідча робота. Але всі богословські і пов'язані з ними дисципліни не мали жодної можливості розвитку навіть в ті часи, коли провадилася ще на Україні науково-дослідча робота.

Розвиток нашої науки був перенесений за кордон советської України. Коли говорити про наукову діяльність української наддніпрянської еміграції, то по відношенню до церковного права треба сказати, що велике значення мав факт створення катедри церковного права на Українському Вільному Університеті в Празі. Ця катедра існує з 1923 р. без перерви до сьогоднішнього дня, тобто більш, як 20 років. Цю катедру з 1923-1929 займав проф. О.Лотоцький, а з 1929-1944 включно за сполученням - проф. історії українського права Гайманівський. Коли другий з них основну свою увагу не міг звертати на свій основний фах з історії українського права, то в особі О.Лотоцького наука українського права знайшла свого видатного представника, що присвятив саме їй свої сили і увагу.

Вихованець Подільської Духовної Семінарії та Київської Духовної Академії, визначний діяч і робітник на культурній ниві, який в несприятливих раніше умовах мусів віддавати більшість свого часу урядовій праці в державному контролі старої Росії. О.Лотоцький виявив велику активність в умовах наукової діяльності на еміграції. Цьому належать цінні наукові дослідження про "Свиток Ярославль" та про устав церковний Володимира Великого. Він же склав ще на початку своєї роботи у 1923 р. конспект лекцій церковного права, який містить в собі вступ і огляд загальних джерел церковного права. Про "Українські джерела церковного права" Лотоцький випустив велику роботу р. 1931, значна частина якої містить в собі ряд свіжих і нових думок. Нарешті, вже в останні роки свого життя О.Лотоцький випусти в світ велику двотомову монографію про автокефалію /перший том вийшов у Варшаві в 1935, другий - там же в 1938 році/. Перший том містить в собі розділи, присвячені догмі церковного устрою, історичному розвитку засади соборності, основам автокефальності поодиноких церков; том 2-ий подає нарис історії поодиноких автокефальних церков. З них вилучена історія української церкви і характеристика її автокефалії: цій проблемі автор мав присвятити окремий 3-й том, який на жаль, світу не побачив. В своїй книзі О.Лотоцький виявляє себе прибічником церковно-демократичних засад, на його погляд, притаманних православної християнській церкві: "Засада Риму, - пише він - централістично-монархічна, та засада сходу, республікансько-демократична, знайшла вираз: перша в устрою римо-католицької церкви, під главенством римського єпископа, друга - в соборно-автокефальному устрою східної церкви /Автокефалія І.ч.І/. Це загальне поло-

лення автором є однак найбільш спірним. Візантійську церкву, в якій розвинулася праослава церква, тяжко вважати за носія "республікансько-демократичних засад", і зоборно-демократичній устрій ми не вважимо за притаманну рису православних церков, тим більше - в усіх періодах їх існування.

Роботи О. Лотоцького зустріли суворого критика в особі В. Заїкина, який закидав їм політичну упередженість. В цьому є доля правди. Але, коли зважити на нерівноправне і важке становище української науки в чужинному минулому, то стає зрозумілим полемічний запал пера О. Лотоцького. До того ж в зв'язку з великим браком об'єктивності в працях представників російської науки, проти яких виступав О. Лотоцький, полемічна заостреність його робіт є об'єктивно поступовим явищем при даному стані речей, бо звертає увагу і підкреслює сторони і риси, які були до нього не справедливо /а може інколи і свідомо/ не помічені і замовчані.

Більш правдивим є другий закид В. Заїкина, що О. Лотоцький в своїх роботах більше виявляє себе богословом, ніж правником. Це вірно, бо так є справді. Роботи з історії права мають свої окремі наукові прикмети і свою окрему наукову методику. В працях О. Лотоцького цілі методи і прикмет ми не помітимо. Вони більш тематично, ніж фактично, стосуються до церковного права. Але поза тим загальне позитивне значення їх не можна недоцінювати; в них автор - один із найбільш заслужених діячів української визвольної боротьби - в честь послужив своєму народові й на полі наукової роботи.

Другим видатним робітником серед еміграції, який займався проблемами українського церковного права був В. Заїкин. Мабуть було багато трагічних елементів в постаті і долі цього ученого. Добре фахово підготовлений спеціаліст з історії російського /і українського права, маючи також і богословську освіту, він, опинившись після 1919 р. на еміграції в Галичині, поряд з роботами з історії українського права віддав свою увагу, - може ще в більшій мірі, ніж своєму основному предмету, - українському церковному праву. В. Заїкин друкує в 1920-их роках ряд дрібних заміток і рецензій в "Богословії", та "Записках чину св. Василя Великого", "Давонах" та інших виданнях. Ці дрібні замітки і рецензії виявляють в авторові прекрасного ерудита, який вповні володіє літературою церковної історії, церковного права та знає і церковні матеріали. Вони ж виявляють в ньому і вченого не малого маючого в самостійними і оригінальними /між іншим, - ядро проти-народницькими/ поглядами. Але вже в своїх роботах 20-их років в українських виданнях В. Заїкин виявляє себе як учений російської культури і симпатій, який на перший план висуває досягнення російської науки. Українська наука відсувається ним у підрядне становище, а самій Україні і її культурі автор мабуть ладен був відвести тільки становище на взір Провансу у Франції, тобто - місцевих одмін в рамках єдиного народу і єдиної культури.

Через це перехід В. Заїкина в 1930 рр. в ряди галицьких "москофілів" є по суті цілком закономірним. Це приходить ся шкочувати, бо при всій його незгідності з ідеями українського відродження в особі В. Заїкина українська наука, - в роки, коли він в її органах співробітничав, - мала видатну духову силу. Видана ним російською мовою р. 1930 у Варшаві "Участіє світського елемента в церковному управленні, виборное начало и "соборность" в киевской митрополіи в XVI и XVII вѣках" є інтересний і яркий твір. В ньому, між іншим автор задає важкі удари старим концепціям про властиві наби православній церкві вважати, а українській зокрема "виборні начала" і "принципи соборности". Кажучи з про наукову роботу В. Заїкина в цілому, треба вважати, що він дав

далеко менше того, ніж міг би дати. Й про це не дивлячися на політичні розходження з ним, - треба шкودувати.

Львівська діяльність на полі нашої науки провадилася науковими силами Галичини за часів перебування її під Польщею. Українське церковне право в ставий предмет викладів в греко-католицькій Богословській Академії у Львові. Тут його викладає о.д-р Дорожинський, по смерті його в 1930 р. - о.д-р Лев Глинка та о.д-р АІщак. Вже по смерті о.д-ра Дорожинського був надрукований його "Огляд джерел церковного права на сході в першій періоді до медіол. едикту 313 р." /Богословія, 1931 р. кн. I-IV с.с. 1-48/. В. Заїкин покликається в одній з своїх бібліографічних робіт ще на "Лекції по східному церковному праву" о.А.Іщака, видані у Львові 1931-2 рр. Мені їх не пощастило бачити.

Дуже позитивний рисунок галицьких вчених, які працювали в галузі церковного права була та увага, яку вони віддавали побіч з історичними дослідженнями також досліддам з позитивного, чинного церковного права. Це можна бачити з переліч. робіт галицьких вчених: о.д-ра В. Масіюха "Про заручини в Галицькій провінції /Богословія 1929, кн. 4/, його ж "Церковне право супруже" /Перемишль 1929/; о.д-ра Льва Глинки "Становище католицької церкви до цивільних супруж і розводів та новий проєкт польської кодифікаційної комісії" /Богословія 1932 р. кн. I/, його ж "De potestate episcoporum necnon prerogative metropolitane potestate in bona ecclesie temporalia in oriente nehem primis scaulis", його ж "Кодифікація східного церковного права /Богословія, 1938 р. кн. II-III/; о.д-ра В. Барана - "De ortu et crebus vicarii generalis" /Богословія, 1934 р. кн. I, II/; д-ра Р. Ковшевича - "Правна суть конкордатів" /там же 1925 р. кн. III/; о.д-ра М. Горникевича - "Загинення на війні як перешкода одружіння в історії канонічного права" /там же 1924 р. кн. II/; В. Левицького "Церковне судівництво в церковних уставах XI і XII віку.

Окремо треба поставити цінну і інтересно написану розвідку відомого історика українського права д-ра М. Чубатого "Про правне становище церкви в козацькій державі /Богословія 1929 р. кн. III/, яка звернула на себе спеціальну увагу і була кілька разів рецензована. Хоч такі рецензенти, як акад. М. Василенко і В. Заїкин одобрять авторову методу характеризувати церковні норми на Гетьманщині за "Правами, по которим судится малоросійський народ", я б персонально все ж таки вважав, що тут потрібна більша обережність, бо "Права..." були тільки проєктом кодексу, який міг в певних частинах вносити і дещо нове, в чомусь реформувати дієві норми звичаєвого права на Україні, в тім числі - і що до сфери церковно-правних відносин.

Я не міг брати і не брав на себе в данім викладі повний огляд бібліографії українського церковного права. Моїм завданням влише охарактеризувати загальний стан нашої дисципліни, повторюю, як вони уявляються представникові спорідненої з церковним правом дисципліни.

Коли підсумовувати сказане про цей загальний стан науки церковного права України, то треба сказати, що дещо вже зроблено, але ще більше лишилося зробити. Коли говорити про дослідчу роботу, то треба освітлити і характеризувати ще багато питань з історії церковно-правних інститутів і норм, бо досі увага українських учених зосереджувалася здебільшого тільки на джерелах українського церковного права. Ще більше треба зробити в галузі характеристики норм позитивного церковного права, при чому особливо важливо проєсти в відповідних досліддах порівняльну характеристику певних норм і інститутів. Треба думати, що по закінченні цієї війни цікавість до цієї тематики привабить до себе нові наукові сили.

Скромно треба підкреслити конечну потребу створення синтетичного курсу українського церковного права. Згаданий нами курс О.Вачинського 18-го свого видання мав певні хиби і прогалини, зокрема те, що він присвячений мало не виключно тільки правовим нормам гр.-католицької церкви. Тепер же ці прогалини зросли й основна частина курсу - характеристика церковно-правних норм і інститутів в Австро-Угорській імперії має вже тільки історичне значення. Нові ж роботи, про які я в своєму викладі згадував, обмежувалися здебільшого лише оглядом джерел українського церковного права. Коли подивитися на програми викладів на греко-католицькій богословській академії у Львові та у Правському українському університеті, то з'ясується, що в лекціях з церковного права подавалося студентам майже виключно історію церковних норм і особливо історію джерел церковного права.

На мій погляд новий курс українського церковного права має носити інший характер. Думка О.Вачинського про потребу "практичної" методи у викладанні змісту церковно-правних норм безперечно має багато позитивних рис. Певна річ, що це не виключає потреби і огляду історії розвитку правних відносин. Та центр в них все ж мусить бути перенесений на вивчення позитивного церковного права. При цьому мають бути враховані всі церковно-правні відносини на всіх землях України, пояснені за допомогою порівняльних зіставлень з церковними нормами в інших народів і в інших церковних організаціях.

МАТЕРІАЛИ

ДО ІСТОРІЇ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ І БОГОСЛОВСЬКОЇ ОСВІТИ НА УКРАЇНІ.

Підчас війни і німецької окупації України на всіх етнографічних землях існувала лише одна українська висока школа - Дніпропетровський університет. Тоді ж таки було вжито певних заходів і до організації богословської освіти. Тому вважаємо своїм обов'язком висвітлити деякі моменти, що мають громадське значення.

Ще в 1918 р. за Центральної Ради в Катеринославі спонтанно на базі різних міночих курсів було створено університет в складі фізико-математичного, медичного, історично-філософського та юридичного факультетів. Всі інші учебні заклади, а серед них і Духовна Семінарія, де працював проф. Віднов, існували як окремі установи. В 1920 р. уже за оновленої влади, університет спочатку було реорганізовано: до складу приєднано Учительський Інститут, як факультет соціального виховання, натомість медичний факультет виділено в самостійний інститут. Духовна Семінарія була ліквідована, навчальне й інше майно передане університетові. Педагогічний персонал частково влизував /проф. Віднов/, а частково увійшов до складу університету. Пізніше університет було розчленовано на кілька інститутів: професійної освіти, соціальної освіти і фізико-хемічний.

В 1933 р. після багатьох реорганізацій і експериментів знову відновлено університет в складі фізико-математичного факультету з відділами фізичним, механічним і математичним; хемічного факультету; біологічного з спеціалізацією, ботаніків і фізіологів; геологічного факультету і літературного. Згодом при університеті був створений, як самостійний навчальний заклад, Педагогічний Інститут, для пере-кваліфікації й удосконалення вчителів з вечірнім і заочним відділами. Заново були організовані: ботанічний сад, гірно-біологічний дослідний інститут, інститут фізіології, біологічна станція на р. Самарі, зоологічний музей, бібліотека і водна станція.

Перед другою світовою війною університет мав 32 катедри, 170 чоловік педагогічного персоналу, а разом в науково-дослідних закладах 1200 осіб. Студентів на всіх факультетах нараховувалось 1323. З зрозумілих причин не було в складі університету Богословського фа-

культету, хоч майно і персонал Духовної Семінарії університет перейняв у свою систему.

22. вересня 1941. за відносно національно-громадської волі /до приходу цивільної німецької влади/ українці, що в той час очолювали Обласну Управу /проф. О-ко, проф. М-ко, проф. Козар/ і дехто з професорів університету і інших високих шкіл /проф. Р-н, проф. Т-р, проф. К-н і інші/ реорганізували високошкільну мережу, створивши: транспортний інститут, політехнічний інститут і український університет. З рівних міркувань було прийнято назву "український". До складу нового університету, увійшли крім існуючих вже університетських установ, що вже існували, ще такі установи: медичний інститут, с.-господарський інститут, фармацевтичний інститут, інститут чужоземних мов. Новий університет мав 62 катедри, що творили собор 7 факультетів: філологічний /з відділом чужоземної філології/; хімічний; історичний; с.-господарський /з відділами агрономічним і зоотехнічним/; природничий /з відділом географічним/; медичний /з відділом фармацевтичним/ і фізико-математичний. Спочатку зареєструвалося і оформилося 3893 студенти, але через тяжкі матеріальні умови залишилося і студувало 2179. Науково-педагогічний персонал мав у своєму складі: 45 професорів, 87 доцентів, 127 асистентів, 76 лаборантів, 58 препараторів, 15 бібліотекарів і 51 іншого персоналу /серед них 26 адмінстр.-господарського/.

Наперекір волі і баганню окупантів, заходами самих українців були урухомлені всі факультети і допоміжні установи; були отворені господарсько-технічні об'єднання /розвідково-геологічне, гідрологічне, міричне, агрономічно-зоотехнічне, аналітична лабораторія, учбове господарство, тещо/. Оплата за навчання і прибутки від допоміжних установ створили поважну базу фінансову для існування і дальшого розвитку університету. Університет навіязав контакт з деякими європейськими високими школами: університетами берлінським, братиславським, празьким, а також з Українським Технічно-Господарським Інститутом в Подєбрадах, з Науковим Інститутом у Варшаві. Від цих установ провід університету мав моральну підтримку. З Українським Вільним Університетом в Празі і Науковим Інститутом в Берліні намістило оконстатуватися, не зважаючи на вжиті заходи.

Як на перших кроках творення університету, так і в дальній стадії організації, провід університету ввесь час мав на меті організацію теологічного факультету, як це прийнято в усіх університетах, тим більше, що в складі педагогічного персоналу університету виявилось багато професорів, що мали високу богословську освіту і навіть значний педагогічний стаж. Питання педагогічного факультету кілька раз обмірковувалося в ректораті, у відділі шкіл і культів обласної управи. Нарешті 10 червня 1942 р. ректорат звернувся до адміністрації Української Автокефальної Церкви з таким листом:

"Його Високопреосвященству Архiepіскопу Подкарпу, Адміністра-тору Української Православної Церкви."

Ваше Високопреосвященство! Вважаємо за свій громадський обов'язок повідомити Вас про таке: після війни в Дніпропетровську ми провели реорганізацію високих шкіл. На базі колишнього університету та окремих інститутів організовано новий Український Університет з відділами: медичним, с.-господарським, природничим, філологічним, і розпочато навчання.

Одночасно проведено підготовчу роботу до організації теологічного факультету. Виявилось, в Дніпропетровську досить професорських сил для викладання богословських дисциплін і що такий факультет буде цілком забезпечений так з боку методично-навчального, як і матеріального.

Зараз же з приходом уже цивільної нім. влади, ми зустрічаємо різні пережки і навіть з'являється небезпека законсервування навчання, на діючих факультетах, /як це зроблено в Харкові, Києві та

інших містах України/. Покищо ми ведемо навчання на всіх факультетах і сподіваємося всіма засобами їх втримати. Щодо теологічного факультету, то у нас виникли побоювання, що без Вашого благословення, допомоги або може навіть якихось спеціальних заходів /погодження з відповідними чинниками/ не вдасться здійснити нашого наміру. Повідомляємо Вас про це, Ваше Високопреосвященство, просимо прийняти на увагу нашу можливість і бажання віддати свої сили на користь Української Автокефальної Православної Церкви, а також прийняти певні рішення і в залежності від Вашої волі їх реалізувати. Просимо Вашого благословення на нас і на нашу справу.

З глибокою пошаною і смиренною любов'ю до Вас перебуваємо. За університет підписали: Ректор, Проректор, Секретар."

Високопреосвященний Митрополит Подільський /тоді Архієпископ/ доручив новопризначеному на Дніпропетровщину єпископу Генадію, персонально зацікавитися справою організування теологічного факультету і в залежності від місцевих умов здійснювати. З того часу справа факультету була поставлена реально. Був підібраний основний педагогічний персонал, розподілені дисципліни і катедри між окремими фахівцями. Відбувалися засідання педагогічної ради майбутнього факультету. Засідання відбувалися або під головуванням Архієпископа Генадія /тоді єпископа/, або при його участі. Були розроблені і схвалені навчальні плани: для факультету, для короткотермінових пасторських курсів, і навіть програми для деяких дисциплін. Активну участь в підготовчих роботах брали: Проф. Ковар заступач катедри історії України, його асистент Я. Самотовка, о. Петро Ковальчук і уже згадані особи.

Справа Богословського Факультету була б реалізована, якби не події, що скоро постали в університеті. Маємо на увазі призначення цивільного нім. владом куратором університету п. Круца, німця російсько-го виховання, що походив з Риги, чи Петербурга. Першим заходом куратора було /15.8.1942/ усунення українського проводу з університету і призначення нового з росіян і німців-фолькедойчів і деякого з "земляків". При такому проводі годі було думати про дальшу організацію Богословського Факультету тим більше, що другим розпорядженням куратора і уже нового проводу було: припинити навчання на всіх факультетах і законсервувати інші форми діяльності університету.

Так закінчилась друга після революції в Україні спроба відновлення богословської освіти /перша спроба була здійснена в Кам'янецькому Державному Університеті/.

Та ідея богословської освіти, як одного з факторів морального відродження українського народу зива і буде жити, поки існуватиме українська нація. Не здійсnilась вона на рідних землях, здійснюється тут, на чужині, де знайшлися великі маси українського народу, а серед них і носії ідеї богословської освіти.

Професор Ів. Р-н.

Студ. В. Іващук

БОГОСЛОВСЬКО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ УАПЦ
В СВІТЛІ ЗАВДАНЬ СУЧАСНОГО ХРИСТІЯНСЬКОГО РУХУ

Щасливий той народ, який у вирішних моментах своєї історії не розгубився, панує над собою, не задовольняється фактивними часовими доказами своєї зивучості, а вмів сконцентрувати свою увагу і енергію на ключевих проблемах свого життя, вмів проявити та проводити у життя творчу думку, що органічно виросла з його історичного минулого, з конструктивним стимулом у сучасному його житті і одночасно початком великого майбутнього.

З такими думками, вступивши на шлях наукових та світоглядних дукань, підходимо до оцінки факту заіснування Богословсько Педагогічної Академії УАПЦ. Містить він у собі ідею великої життєвої перспективи, що в великій мірі побіч інших наших наукових закладів зможе врушити приспані моральні сили нашого народу і одночасно бути почесним вкладом у скарбницю загально-людської культури. Факт заіснування Академії має історичне значення, і його треба розглядати під трьома аспектами. Поперше — це нав'язання до наших славних традицій, традицій, зв'язаних з такими світлими постатями в нашій історії, як Митрополит Петро Могила і гетьман Сагайдачний. Це нав'язання до традицій з періоду нашої слави, початку повного свідомого життя нашого народу, того періоду натурального розвитку наших національно-моральних сил, в якому, завдяки глибокому сприйманню ідеї християнства, слабо розвинені, розбиті на групи наші племена полян, деревлян, сіверян і інших злилися в один державно-творчий моноліт. Так виявився правильний напрямок розвитку морально-духовного світу, який виражався в тому, що найвище служіння Всевишньому було рівнозначне зі служінням народові. Тільки так, а не інакше, поставивши питання нашого життя і його майбутнього, ми могли стати сильною державною потугою, могли стати у відносно дуже короткому часі вирішним чинником політичним, культурним та цивілізаційним на цілому Сході Європи; стати одночасно забором європейської культури перед варварською Азією. Це одночасно бажання розбудувати ті високі моральні цінності минулого у сучасному, бажання передати їх поглибленими майбутнім нашим поколінням. Це, врешті, — виразна децизія світоглядного характеру на тлі нашого сучасного світоглядного розгублення і хаосу. Починаємо виразно відчувати, що ми знайшлися у даній історичній момент перед двома можливостями: або станемо на правдивий шлях християнства, під знаком якого була збудова на наша держава часів Володимира Великого й Ярослава Мудрого, будемо плекати ті перлини релігійно-ідеалістичного світогляду, що сementsували нас в один національний моноліт, віками, серед страшних бур нашої історії зберегли нас як націю; будемо плекати релігійно-ідеалістичний світогляд, притаманний нашому народові від віків, на якому мусить спертись кожний, передусім, поневолений нарід, коли хоче мати перед собою велику перспективу розвитку в галузі науки, культури й цивілізації, коли хоче бути вільним, хоче жити повновартісним життям. Або залишимося у хвості різних матеріалістичних теорій, що через примітивізацію скомплікованих питань соціального, суспільного, культурно-релігійного, економічного та політичного характеру, які можуть бути розв'язані тільки методами синтетичного мислення, породжує хаос думок, безпринциповість, нетолерантність, дрібничковість, зарозумілість, гордість та злобу. На ґрунті їх буде продовжуватися у нас роз'єднання, атомізація наших моральних сил, будуть і далі практикуватися у нас не методи синтезу сил, а методи взаємного виключення: буде й далі у практиці життя забуватися у нас конечність співпраці з собою всіх шарів суспільства для одної спільної мети, співпраці не тільки під кутом часових проблем, а передусім під кутом нашого, як нації, призначення, в ім'я якого треба хотіти й вміти забути про все здрібно, другорядне, а керуватись істотним. Внаслідок цього, будучи до того ж відірвані від ґрунту, над яким вітає дух наших славних пращів і героїв новітнього часу, який береже чистоти національної моралі, ми залишимося у моральному розгубленні, серед якого бажання дії несумірне розумом, який має це дію диктувати, несумірне з методами реалізації цієї дії, методами, що залишаються на границі духового примітивізму. Залишимося, в найкращому випадку, на шляху формального визнання християнства, при якому слово незгідне з чиним, при якому забувається основну глибоку пересторогу Христа: "Істину кажу вам, коли хто з вас каже, що любить мене, а брата свого ненавидить, неправду каже".

Залишимося при тій неясності постави питання нашого життя і праці для його майбутнього, при тому хаосі думок і дій, при яких хоч багато жертв, багато героїчних навіть зривів, все йде намарно, не запобігає катастрофі та породжує зневіру. І ось у відновленні праці званої в нашій історії Академією, мліється ця світоглядова децизія, мліється вибір з двох: або - або. Тим самим підкреслена та глибока свідомість, що коли у сучасний момент над нашими головами збираться шкідливі хмари світоглядкової розгри у світовому масштабі, розгри, що визначить на які цілі напрям життя - істота наших завдань не в перерезах проєктів в захопленні місць у майбутньому уряді, чи захопленні влади у тимчасовому емігрантському таборі, а в світоглядковій програмовості, в створенні на ґрунті наших традицій школи характерів, кузні духа національного, започаткування релігійно-суспільної праці, що шляхом активної участі в ній нашого загалу створить глибокі моральні цінності в нас і збереже нації в єдності, збереже від нових ітатклизмів та у своїх стичних лініях з всесвітньою культурою знайде своє місце і підтримку прогресивного світу.

Так ось Богословсько-Педагогічна Академія, у переважаному ступні, побіч інших закладів педагогічних і наукових, через свою працю в напрямку глибокого розуміння та сприймання ідей Христа ії вихованцями, через працю в напрямку оживлення, духа наших славетних пращів, духа Феодосія та Антонія Печерських, Івана Вишенського, Митрополитів Іларіона і Могили, Володимира Великого, Ярослава Мудрого, Мономаха, Сколороди, через усвідомлення в загальному, що всі досліди визначніші постаті нашої історії вирости духово і морально на ґрунті глибокого розуміння та сприйняття християнства, а тим самим через розбудження в наших масах притаманних їм від віків глибоких моральних сил, приспаних довгим періодом неволі, активізує духово і морально розгублене сучасне і, опершись на християнство, дає велику провідну ідею, вказує безмежні перспективи нашого майбутнього. Тим самим вона стає кузнем нашого національного світогляду, що його коріння криються в душі перших століть нашого свідомого залучування, - світогляду, що в цей спосіб набирає характеру сталого наростання, поглиблення, характеру надчасовости, характеру вічності.

Світогляд цей тим сильніший, що виріши на ґрунті суто національному, оснований на віковичних психічних властивостях нашого народу, криє одночасно в собі прикмети надчуждестірности, будучи частиною ідеалу загалу людства, яке у своєму найвищому розумінні об'єднується в Христа, що, як двотисячна історія наша доказала, промовляє однаково до переконань різних національностей, хоч прийшов на землю на Сході, володіє найкращими серцями Західного Світу, хоч прийшов на землю в часах Ірода, володіє душами прогресивного сучасного світу.

В цей спосіб Богословсько-Педагогічна Академія ставить перед нашими очима велику рушійну ідею, візію великого нашого майбутнього і одночасно закликає продовжувати велике святе діло наших пращів.

Подруге, Богословсько-Педагогічна Академія - це одна із ланок нової праці, праці, що впливає з духа і потреб нашого часу. Прогресивне людство вступає тепер в активну боротьбу з злом, що особливо в останніх десятиліттях, як страшний привид, панує на світі у формі насильства людини над людиною, держави над державами; приступило до боротьби з егоїзмом, з ненавистю і злобою, що огорнули цілі групи в суспільстві народів. Наслідком їх лезать в руїнах великі багатства, міста і села, знищені найкращі пам'ятки культури, надбанні цінків людського духа, мільйони людей вагнули, мільйони людей живуть в неймовірних влиднях, мільйони інших, вирваних з широких просторів, стиснені на перелюдненій території, живуть у нахливіх умовинах, у щоденному страху за своє сучасне і майбутнє життя.

Зло це, що його наслідки всі ми переживаємо сьогодні, розвивається ступнево, століттями, особливо останніми, ступнево вкрадалося в душі і серця людей, знечувачи їх природну вразливість на горе, залучуваче їх підсвідоме стремління до світла, до добра.

Спонтанний рух проти нього, спроби врятувати світ від морального упадку, поверненням людства до християнських ідей, що проявився ще в 1838 р., коли то відбулася в Женеві перша конференція теологів, оснований для установа мід людьми загального миру, як коаний спонтанний рух, коли йому не надається глибших організованих форм та більшого розмаху, не мав вирішного успіху. Не мав він підтримки ні від наукових, ні від політичних сфер світу, ані жодного відголосу в масах. Тому зло, що було організованим та динамічним, могло розвиватись далі, doprowadивши до другої імперіалістичної війни, прибравши підчас неї застрашувачі розміри і форми. Війна ця разом з захливаю руїною матеріальною, з нечуваним у дотеперішній історії знищенням культурних цінностей, страшними стражданнями цілих народів і континентів, спричинила особливе поглиблення духової кризи, втрату основ моралі та етики, забуття основних принципів, які вирішували життя одиниці, суспільства і народів - принципів людяності.

Ця страшна духову кризу, відсутність духової рівноваги і заспокоєння, цей голод духа боліче переживав все сучасне людство. Під впливом захливаю страждань недавнього минулого, що перейшли воякі людські уявлення, та інтуїтивного відчуття, що так далі бути не може, коли має бути збережена взагалі вартість життя людини та її культури, людство в прогресивній своїй частині, не тільки вже церковного світу, але наукового і політичного, почало бачити причину цього стану речі. Почало виразно і послідовно спрямовуватися знов на християнський шлях, почало підносити з усіх сторін світу заклик до навернення до християнства, як єдиного засобу рятунку світу, заклик до навернення до Христа, якого вчення, як практика віків доказала, єдине, що може забезпечити тривалий мир на землі, відповідне місце кожному народові, справдану свободу людини, повну соціальну справедливість, гармонійний розвиток духа людського і матеріальних відносин, правильний розвиток науки і мистецтва, гармонійний розвиток життя цілого людства.

Так серед болю і страждання по останніх катаклізмах поглибила ся думка людства, почався свідомий та глибокий рух до християнства, тим разом вже обіймаючи всі маси суспільства найбільш прогресивних народів світу. Серед того нового руху до християнства констатуємо демінувачі впливи у державному житті християнських угруповань в Греції, Італії, Австрії, Баварії, в північно-західній Німеччині, Бельгії, Люксембурзі, Франції та інших країнах Європи, де ще до недавніх ті впливи були дуже обмежені. Одночасно констатуємо такі факти, як утворення всевітнього Братства Христа "Про Уна Санкта Екклезія" та ряду інших національних братств, що зв'язані з собою стислим співпрацев; посиленій місійний рух та впливи християнські в Японії та Китаї, організування релігійно-суспільних з'їздів з представників духовенства та мирян майже всіх християнських церков у світі, що з них один ось недавно закінчив свої наради в Женеві; організування богословсько-наукових та навчальних закладів. Врешті, констатуємо факт широкого зацікавлення проблеми християнства, як рушійної сили людства, серед наукових кругів, що довело останнім часом до ряду нових, пересякнених християнським сприйманням світу, наукових гіпотез та висновків, - як рівном широке зацікавлення тими проблемами серед поважних журналістичних кругів світу.

В такий спосіб позначилося поглиблення навернення до християнства, навернення до християнства не тільки вже як до засобу, що з його допомогою можна втихомирити розбурхані маси та зрівноважити їх життя щоденне і суцільне, але вже як до нових вартостей духа людського. В ім'я цих вартостей має бути переохолане все сучасне суспільство, мають бути знайдені нові глибокі аспекти науки, культури і мистецтва; має бути уґрунтований і реалізований загальнолюдський світогляд, що понад відносини соціальні, суспільні, політичні і економічні, як відносини часіві, та понад відносини протіарні буде

показувати остаточно найвищу мету життя людства - поєднання його з Богом.

Та ось здорова свідомість, що зродилась по останній звитовій війні, свідомість, що не вистарчить боротись зі злом на фронтах, що не вистарчить покорити якусь державу, в якій зло озобливо виступає, бо це ще не є запорукою, що воно не появиться у другому місці у тій самій формі; та свідомість, що боротись з ним треба шляхом тотальних реформ життя, в яких розвій зла буде унеможливлений; та свідомість, що боротись зі злом треба від перебудови вчу традиційної людини, у всевітньому малтабі почавши, боротись від джерела його походження; та свідомість, що у майбутньому запобігти злу дасться через організоване навернення до християнства, що відкриває нові перспективи розвою людства, - це та друга фаза християнського руху, що ми оце переживаємо.

Таке ваточення кругів релігійного руху, проникнення ідей християнства в суспільні взаємовідносини криє в собі одночасно прикмети організованої акції, організованого спротиву злу методичність у праці у сплученні зі спонтанним рухом до Христа найширших народних мас. Ця боротьба закінчиться остаточною перемогою світла над темрявою, добра над злом, Христа над сатаном.

І ось коли на фоні попередньо сказаного усвідомимо значення заіснування нашої Академії, як науково-виховавчого закладу, то перед нами новий аспект значення її праці, як одної з ланок праці перебудови людства на засадах християнства, одного кільця всевітнього ланцюга педагогічних заходів, що на відтинку історії нашого народу реалізує актуальні завдання загальнолюдські. І тому не припадковим є потішачий нас факт, що представники Всесвітнього Братства Христа "Про Уна Сакта Еклезія у Баварії, в особі його Канцлера, проф. Мітке, та працівники Баварського Міністерства Освіти, так багато турбуються про поліпшення умов праці нашої Академії. Неприпадковим є також факт, що визначний вчений європейського масштабу, професор теології мюнхенського Університету Д.Д-р Йог. В. Ауфгаузер зголошує сам своє бажання викладати в нашій Академії, курс загального богослов'я. Дальша співпраця різних національних церков, що вирости на прихильних властивостях даних народів, мають відповідну можливість психіку тих народів модифікувати, - співпраця різних національних братств на чолі з Всесвітнім Братством Христа "Про Уна Сакта Еклезія", як координуючим чинником, - співпраця різних суспільно-релігійних організацій та співпраця християнських наукових і літературних сил різних країв світу doprowadить до того, що весь християнський світ буде представляти собою один монolit, який буде могти вповні протиставитись глибоковкоріненому загальнолюдському злу та остаточно його псбороти.

Реасумуючи вище сказане, треба підкреслити, що тільки й так широко поставлене питання організації життя на християнство, при якому на активність відповідається активність, на програмовість програмовість, на наступ, контрнаступом, повволить видобути з його прихильників нові животворчі сили та зможе запенити нам позитивний вислід боротьби за майбутнє світу.

З того знову виникає третій аспект значення нашої Академії, значення в галузі підготовки відповідних наукових, богословських та педагогічних кадрів, що будуть філярми того маршу до нового життя, що будуть гварантами його правильного та глибокого розвою. Все сама назва Академії - "Богословсько-Педагогічна" - говорить про інтенції її основоположників в даному відношенні. Богослови мають бути одночасно педагогами, а педагоги мають будувати своє педагогічну праці на глибоких багатствах християнства. І в тому глибоке розуміння духа часу, плановість праці для майбутнього та одночасно розуміння загальної психіки сучасної людини. А психіка та повна контрастів і заперечень. З одного боку примітивне відношення до питань духа людського, до питань морального характеру, з

другого боку високе розуміння питань техніки та матеріальних вимог; з одного боку упрощені й досить скупі загальні знання, з другого боку, високе почуття амбіції, при одночасному браку відповідного самокритичизму, і зарозумілість; з одного боку нетолерантність, з другого боку вимога абсолютної свободи для себе; з одного боку пасивність суспільна, з другого боку великі вимоги від суспільних, церковних, культурних та політичних діячів.

Отже, майбутня нива для нашого пастирсько-педагогічного посі-ву сьогодні ще занедбана, не вироблена цілком. Не виколовши ниви своєю працею з того хабазя морального й інтелектуального характеру, що віками наростало, не поглибивши духовного та морального світу сучасної людини, не можна сіяти нового зерна правди, бо воно буде несприймальне і може, mimo найкращих інтенцій, розцвісти влом. А виполоти цю ниву з віковичного хабазя дасться з успіхом тільки тоді, коли майбутні пастирі, педагоги та релігійно-суспільні працівники будуть озброєні глибоким ^{знанням} передовсім з психології, педагогіки, філософії і суспільних наук; коли вони засвоять відповідні методи праці, а передовсім коли, зачерпнувши широко і глибоко віддику з духа світ очей нашої мн. увічни та сполучивши простоту особисту з аристократизмом духа, — здобудуть сильну віру у своє призначення і на шляху його реалізації будуть прикладом чистоти особистого характеру і чистоти щоденного свого чину.

Тим більше це конечно, що у сучасний момент велику частину молодого покоління, вихованого в різних антирелігійних організаціях та духовному інгілізмі, треба передовсім допровадити до народження в їх серцях Христа, про якого вони нічого не знають. Його не розуміють і не відчують, а велику частину старших, навіть тих що визнають формально християнство, треба допровадити до того, щоб воскресити в їх серцях живого Христа.

Тому майбутній сіяч мусить бути не так ритором, як оратором, що буде захоплювати силою слова і аргументації; не так священником, виконавцем обрядів, як священником-пастирем — мислеником, що серцем своїм буде інших скріпляти та оберігати; не так проповідником, як філософом, що у своїй праці буде вказувати нові горизонти розвою інтелектуального і морального людини.

Та висока свідомість основоположників Академії та її вихованців, що прогресувачим методам зла мусять бути протиставлені прогресивні методи добра, що на програмівість зла треба відповісти вищою програмовістю добра, що до боротьби з злом мусять бути покликані кристалічні характери, працівники глибокої думки та глибокого серця, що запаляться великою ідеєю та бажанням її реалізації — це третій аспект, що над ним одніємо значення Академії.

На закінчення хочемо поставити питання: яку маємо підставу поставити у так широкій перспективі питання християнства та праці для його майбутнього? Чи маємо відповідні джерела історичні, що скріпили вали б нашу віру у слушність так широко закресленого дла?

Без сумніву, що маємо.

Передовсім цим джерелом є свідомість що: 1/ Християнство у своїх перших віках було рушійною силою життя цілого південного Сходу Європи, звідки його проміння розійшлося по цілій Європі, а далі по ціллім світі. Особливо на Україні християнство, а не т.зв. спровадження варягів, дало початок повного свідомого нашого державствничого життя. 2/ Період, в якому під впливом християнства знаходилося життя цілої Європи, є періодом найбільш прогресивним, найбільш творчим у галузі науки, архітектури, літератури, й мистецтва. 3/ Відступлення від християнства було причиною катастроф, суспільних та політичних, які Європа пережила від того часу. 4/ Відступлення від християнства було нічим іншим, як блудженням людства. 5/ Християнство зберіглося, побігло, серед тих різних вчень, які на наших очах погасли, або погасать, бо воно найвище вчення зі всіх вчень, бо воно найвища концепція життя в усіх існуючих концепціях, бо воно

божественне. 6/ Майбутнє християнства криє в собі безмежні перспективи духовного, морального, інтелектуального, культурного, суспільного, економічного та політичного життя цілого людства. 7/ Тільки велика, смілива, глибока думка, повна оптимізму і зильної віри у безмежні моральні можливості людини може те нове майбутнє людства окреслювати та будувати. Тези ці постараємося в міру наших можливостей довести фактичним матеріалом нашої історії. Але це вже у наступних статтях та в майбутньому розбудуванні тих статей дальшим матеріалом, який зможемо на шляху своїх студій опанувати.

ПРОФ. В. ПЕТРСЕ

З СУЧАСНОЇ РЕЛІГІЙНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

В 8. числі "Документів" /1946/, що виходять у Фрайбурзі /Брайсгау/ подано кілька цікавих статей французьких авторів, Найцікавіша з них стаття Жана Данієлу висвітлює "Сучасні напрями релігійної думки" /"Етюд, квітень, 1946"/. Як відзначає автор "проблеми теології і релігійної філософії до нещодавна були приналежністю лише невеликого числа посвячених, тепер вони придбали для себе якнайширшу аудиторію". "Причини цього різноманітні, але з них можна назвати дві найголовніші". На думку автора, "перша з них полягає в оновленні християнського життя еліти, нормальним плодом чого є прагнення змістовної духовної поживи". Як на другу причину автор вказує "на активізацію сучасних форм атеїзму", "що стимулює християн в свою чергу до ґрунтовного освідомлення також і окремих особностей їх учення".

Першою яскравою рисою сучасного релігійного мислення, зазначає Жан Данієлу, є відновлення зв'язку з основними джерелами, а саме з Біблією, з творами Стців Церкви та з літургиком. "Поверот до джерел" як формулює він. Змальовуючи цей факт в історичній перспективі відповідно до того, як це склалося в Західній Європі, Жан Данієлу пише: "Цей зв'язок з Біблією в теології, розуміється, ніколи не уривався. Але починаючи з 13 ст., теологія, яка була в своїй істоті коментарем до Біблії, стає автономним знанням. Ця автономія, як на той час, була прогресивним чинником. Але звідділя повстали, як роєри між ексегезою та теологією, що дедалі зростає усе більше, бо кожна дисципліна розвивалася за своєю власною метою, так разом з тим і посилилось ухилення теології. Протестантизм вказує, між іншим, рішучий поворот до Біблії і одночасно нехть до чисто схоластичної теології".

За останні 50 років зроблено багато, щоб повернути біблійній ексегезі центральне місце в християнському мисленні. Говорячи про католицьких учених, автор називає о. Лягранжа, о. де Гранмезона, каноніка Коппена, Поденара й Робера. Але за цим першим етапом повинен прийти наступний, другий, на якому це відкриття Біблії стане плідним для теологічного мислення. "Ця праця над розробкою біблійної теології стоїть тепер в центрі уваги дослідників. На ділянці Нового Заповіту ці дослідди посунулися вже дуже далеко. Покторх до цього дали роботи протестантів з школи "Історія форм": Бульмана, Дібеллу-са, Кульмана, К.М. Шмідта та інших. Застосовуючи методи феноменології до ексегези, вони намагались дати аналізу найважливіших релігійних категорій в св. Письма. Такі студії, як Каптеля про Логос та Шмідта про Царство Боже, збагатили теологію. Католицька наука пішла тим же шляхом, давши такі праці, як, приміром, розвідка Серфо про теологію Церкви за св. Письмом. Це, зауважує Жан Данієлу, є плідний напрямок і вдячне вивчення зв'язати теологію і ексегезу, послуговуючись при цьому методами новітньої філософії."

"Поверот до Біблії ішов у супроводі надзвичайного відродження патристичної теології", що знайшло собі вияв в численних студіях, присвячених Отцям Церкви, зокрема в серії "Теологія", де видано

розвідки про св. Григорія Ниського, Климента Олександрійського й св. Августина. Говорючи про ці роботи в галузі патристики, Жан Данієлу зазначає: "Отці Церкви не тільки правдиві свідки минулого становища речей; вони становлять найпотрібнішу споживу для сьогоденного людства, тому що ми саме тут знаходимо уявлення, які властиві сучасному мисленню й які втратили схоластична теологія". Як на приклад Жан Данієлу вказує на модерні поняття "історії" й "розвитку". Він пише: "На першому місці слід вказати на поняття історії. Філософія нашого часу, від Гегеля через Маркса до Бергсона, виявила тенденцію поставити це поняття в центр модерного мислення. Однак томістами це поняття історії є чужим. Навпаки, великі патристичні системи ґрунтуються на ньому. Для Іринея, Оригена, Григорія Ниського християнство є не тільки вчення, але також історія, а саме історія поступової "економії", в якій Бог веде людство від першого ступня, через педагогіку найбільшої благодаті, як її вказує велика біблійна епоха, аж поки людство не стає здібним сприйняти втілене Слово. Одна з найвидатніших книг нашого часу, "Католицизм" о. де Лябака, ставить завдання відновити зв'язок між історичним поглядом Отців та наших сучасників. Норвезький теолог Моланд зауважив, що поняття "пра-образу" стало в такій же пригоді для Отців Церкви, як для сучасників поняття "розвитку", дозволивши нам мислити історично!" Тут треба внести певну ясність. Немає сумніву, наші свідомість історична. Ми звикли мислити історично, тоді як Середньовіччя, томізм, схоластика, супроти цього були а-історичні, в той же час, коли Отці Церкви стояли в цьому відношенні на точці погляду відмінній від погляду Томи Аквінського. Але чи є потреба, як це робить Моланд, зв'язати з ним і Жан Данієлу, нім латись пов'язати цілком ключові - модерні поняття "розвитку" з патристичним поняттям "пра-образу"? Гадая, що в цьому є одної потреби немає. Немає потреби модернізувати Отців Церкви. Немає потреби лукати в творах Отців Церкви натяків на поняття "розвитку". Це поняття розвинулося на ґрунті вчення класичної механіки про рух; воно носить всі ознаки механістичного світогляду і було б дивно намагатись знайти його у св. Отців в патристичній літературі. Робити це було б тим більш непослідовно, що сучасна філософія прикладає всіх зусиль, щоб сама звільнитись од цих механістичних понять: "розвитку", "руху", "еволюції", "часу" й "простору".

Якщо на сьогодні й стоїть справа про те, щоб встановити зв'язок між ученням св. Отців і сучасною філософією, то в сенсі цілком пристойному, який надає цьому завданню Жан Данієлу. Бо сучасна філософія намагається перебороти тенденції, вироблені Новим часом, і створити інші ідеї й інші погляди, що становлять собою заперечення тих, які були властиві цьому останньому. Класична механіка й класична фізика базувались на визнанні трьох засад: безперервності, безперервного руху, процесу, еволюції, кавзальності й матеріальної субстанції-маси; модерна фізика за наших днів одкидає всі ці три засади. Сучасна філософія, слідом за модерною фізикою, безперервності протиставляє перервність і на місце механістичної кавзальності, кавзальності руху, де центр уваги є явища перенеєнона зв'язок явищ, не на речі, а на відношення речей, - поставити нові анти-механістичні поняття причини й причиновості.

Справа зовсім не йде про те, щоб знаходити релятивну подібність між категоріями раціоналістичної філософії Нового Часу 17-20 ст., від Декарта й Ньютонів до Гегеля та Бергсона включно, та між патристичною теологією східної й західної Церкви попередньої доби. Така постава питання була б хибною. Справа йде про інше. Справа йде про те, що сучасна філософія, філософія нашої доби, яка приходить на зміну ідеологічним течіям нового часу, виявляє виразну тенденцію перебороти механістичну й раціоналістичну, гуманістично-натуралі-

тичну, механоцентричну філософію природи Нового Часу, що вели таку уперту й запеклу боротьбу проти церковної доктрини Середньовіччя. Звідцля послідовний поворот Нашого Часу в тій або іншій формі до ідей і принципів, заперечуваних Новим Часом.

Кінець-кінцем Жан Данієлу мав на увазі висловити саме цю думку. Принаймні в наступному уступі своєї статті він вказує, що наша сучасність і сучасна релігійна думка виказують поворот в той самий бік: від раціоналістичних абстракцій, від індивідуалістичного суб'єктивізму до чину й соборності. Жан Данієлу пише: "Другий бік патристичної теології робить її дуже близькою до сучасності. Яскравим рисом сучасного релігійного життя є те, що питання про спасіння ставиться тепер далеко не так індивідуалістично, як це було на Заході, починаючи з Августина, а колективістично. Сучасній людині релігійний поштовх дає не стільки: "Як я врятую свою душу?", а: "Я повинен врятувати душу мого ближнього!" "Католицька Акція" збагнула це; звідцля її успіх. Цей спосіб дивитись на це питання властивий грецьким Отцям, які спасіння розглядали як спасіння людства і як єдину дійсність визнавали ту, що її Христос надихав божественним життям і що вона, як така, є відтоді спасенна. Звідцля той споглядальний оптимізм, що характеризує це мислення, успадкований російським православ'ям. Поворот до догми про містичне Тіло Христове призвів до того, що патристичні тексти, в яких викладено це вчення, знов набули свого значення". Можна думати, що цей поворот до ідей соборності і догматичного вчення про церкву, як містичне Тіло Христове, стався в католицизмі не без прямого впливу сучасної православної релігійної думки.

І ще один момент, відзначений у Жана Данієлу, це літургізм. "До біблійної та патристичної теції, пише Данієлу, треба, нарешті, додати літургічну; це те третє джерело, що з нього годується теологічне споглядання". "Теологія культової містерії є одне з джерел сучасної теології". "І якщо існувала небезпека для іррян ухилитись в моралізм, то літургічний напрям відновлює зв'язок з містерією та сакральною стороною християнства". У цьому зв'язку Жан Данієлу згадує працю о. Луї Буас про Великодній містерій, про студії середньовічної літургії й грегорианський спів, порівняльні літургічні студії Ваумштарка, розвідки Отто і т.д.

Так виглядає перша частина статті. В другій Ж. Данієлу звертається до питання про філософські впливи. "Якщо сучасне теологічне мислення знов міцно стоїть на спожитому ґрунті Біблії, св. Отців та літургії, то для того, щоб бути живим теологією, воно повинно збагачуватись, стикаючись з сучасним мисленням". Дві проблеми, на думку автора, підлягають розв'язанню: проблема історизму й проблема суб'єктивізму. Французького автора живо цікавить проблема взаємин між католицизмом, з одного боку, та марксизмом і екзистенціалізмом, з другого, як провідними ідеологічними течіями, що змагаються між собою в сучасній післявоєнній Франції.

Ми не будемо докладно спинятись на цій частині статті. Обмежимося тим, що пише Жан Данієлу про історизм. Він зазначає: "Насправді це є необхідна вимога християнського віровизнання ствердити, що історія має сенс, що час є не тільки відбілюючою силою, як це визнає платонізм, але набуток /зростання, де послідовність сама становить поступ в властивому розумінні слова, тобто набуток у вартості. З цього погляду гносіє є відхиленням від християнства, що його вгдуки ми знайдемо і в деяких отцях Церкви. Адже гносіє тлумачили викуплення так, ніби то його метов було тільки повернення людини до її первісного становища, через що з'являлася думка, що, мовляв, краще було б, коли б ніче-

го не траплялося, а все лишилося б у первісному неруці. Уже в другому столітті св. Іринеї оголосив війну цьому статичному поняттю і вкваліво на добре творіння обґрунтував релігійну цінність історії.

Цікаві рядки, що їх присвятив Жан Данієлу екзистенціалізму, цій модерній духовій речі сучасної Франції, але проблема екзистенціалізму потребувала б окремого висвітлення, більш докладного, ніж це можна було б зробити в цій, за необхідності, короткій оглядовій замітці.